

589 Ба 44 404

29 Я. СКРЫГАН

ШУГАЕ

СОНЦА

Л:М

ДВБ

В. С. К. Р. И. Л. А. Н.

ШУТЯЕ

ОДНО

М: Д

авд

Б ⁸
А 44707

ЯНКА СКРЫГАН

С.А.У.К.-Г.Л.Б.У.С.А.
Мин. 321008.

ШУГАЕ СОНЦА

ВЫДАНИЕ ДРУГОЕ

Вокладка Я. Паўлоўскага

Б ⁸
А 44707

58977g
2

Бел. выдзел
Л. 1934 г. Д

БЕЛАРУСКАЕ ДЗЯРЖАЎНАЕ ВЫДАВЕЦТВА

ЛІМ

МЕНСК—1932

БЕЛАРУСКАЯ СІМ'Я
МІНСКА
ЛЕНІНА

Пров. 1939 г.

Рэдактар І. ВАЛЁШКА
Корэктар Н. ВІНАГРАДАВА
Тэхрэдактар І. МІЛЁШКА

Здана ў друкарню 8-III—32 г.
Падпісана да друку 7-IV—32 г.

25. 11. 6. 2009

Галоўнае бібліятэка № 2284
Зак. № 935—3000 закл.
«Палесдрук», Гомель

ПА ДАРОЗЕ

— Не-не,—гаворыць яна,—угледзяць людзі, суседзі, ды нагавораць чорт ведае чаго. Скажуць, што нават прыняць ня ўмела. Каторы год як ня бачыла брата, а гэта зайшоў па дарозе, дык нават падвезьці не парупілася. Я ўжо цябе хоць за сяло правязу, а там—калі ты так хочаш пехатой ісьці—дык ідзі.

Яна запрэгла кабылу. Яна ня хоча пусьціць мяне аднаго з сяла.

Едзем.

Восеньскі ветраны дзень. Палеткі, выгінаючыся па ўзгорках, упіраюцца ў сіль, у лясы, у сёлы. Шэрымі, галоднымі ляжаць яны. У іржэўнік парванымі, патузанымі ніткамі паўіляталася павуціньне. Адзінока па загонах скрыгоча каменнямі плуг. Чалавек нокае на каня. Паволі крочыць, ня спускаючы з баразны вачэй. Сунімаецца. Крукам выгнуўшы сьпіну, з-пад ног вырывае камень і кідае ў камяніцу.

— Гэй!—сьвіснуўшы пугаю, паганяе ён.

І зноў ціха. Толькі ветраная поўзь. Толькі гнуткая восеньская дарога.

Я азіраюся кругом. Тут праходзіла маё дзяцінства. З прагнасьцю я перабіраю яго ў памяці, прыглядаюся да гасьцінцаў, да раскарачыстых старасьвецкіх дзічак на межах, пазнаю, чые гэта стаяць ветракі. Вунь там, з боку, Падлужжа. Некалі яно здавалася далёкім, а гэта, мусіць, пабольшала і стаіць зусім пры дарозе. А наперадзе, мусіць, Сьцяпкоў? Так! Сястра кажа, што гэта Сьцяпкоў. А вунь з боку Калінка, і Стараселье. Як аднак, усё паіначала. Павыростала. І не пазнаць. А прайшло толькі сем год.

— От, братка,—кажа сястра,—ты ўжо нават пазабываўся, як што і зваць, ты ўжо зусім ачужэў.

— Ня ведаю—можа і ачужэў я, а толькі хочацца як мога больш наглядзецца наўкола, прыпомніць гэтую забытую, але добра знаёмую восеньскую ціш.

Сястра паганяе кабылу. Калёсы трасуцца па камяністай дарозе, барабаняць. Узгоркі зьмяняюцца новымі загонамi. Вузкімі, нуднымі, як сама восень. І неяк дзіка, крыўдна, што некалі, яшчэ пры мне, былі гэтыя самыя даўжэразныя шнуры з дзічкамі ды з бур'янамі на межах. Яны ніяк не зьмяніліся і адтаго здаюцца вельмі пукатымі.

Гэта неяк мучыць мяне. Я думаю, што і сястры рупіць гэта, і пытаюся:

— Дакуль вы жыцьмеце так, Ульяна?

— Што?—пытаецца яна, не зразумеўшы.

— Дакуль у вас будуць гэтыя шнурышчы?

Яна ня ведае, што адказаць. Яна нечага шукае ў сабе. Тузаецца, ня можа знайсці слоў. Я пачынаю здагадвацца. Мне шкода робіцца і сястры, і зямлі, і гэтых сямі год.

— А хто яго ведае, дзе лепш! Калі-ж неяк страшна пачынаць

Мы пачынаем спрачацца. І я пазнаю: яна зусім дваістая. Яна зусім на раздарожжы. У яе шмат чужых, не сваіх, думак. Мне ўспамінаецца гутарка з настаўнікам:

...сельсавет.

...кулацкая лінія.

...тры гады панства...

Значыць, адтаго я так і не пазнаю Ульяны— гэтае першае селавое дэлегаткі. Значыць, ты паддалася, Ульяна, а хіба-ж не на цябе гледзячы я пісаў «Затоку ў бурах», аддаючы табе ролю Алесі? Не, не такою я хацеў сустрэць цябе, сястра!

— Вунь новая будыніна відна,—кажа яна пад'яжджаючы да Грэску.—Гэта-ж—сямёхгодку пабудавалі з самаабкладаньня. Дык неяк і добра робіцца, як бачыш, што пайшло на карысьць. Цяпер-жа і Каця вучыцца там, ды так-жа хапаецца за навуку, што і сказаць нельга. Толькі там кніжкі нейкае не хапае ёй. У яе нават і запісана якое.

І яна пачынае расказваць, як меншыя дома так-сама бегаюць у школу, як трудна, што няма работнікаў, што ў іх бываюць частыя пажары і што ніяк ня ўзб'іцца на добрае жыцьцё. Тады зноў заходзіць гутарка пра колгас і пра гэтыя бяздоль-

нья шнуры. Яна згаджаецца, што гэта было-б і добра, але няма каму першаму ў іх пачаць, што толькі адзін настаўнік бярэцца, але яго ня слухаюць, бо ён ня ўмеючы робіць гэта і толькі запужвае.

Яе голас звонкі, яшчэ зусім малады, запальчывы—падае ў восеньскі вецер, рвецца і блытае ў каўняры кажуха.

— Но-о-о!

За Анупраўскаю гарою—грэбля. З калдобіны ў калдобіну перакідаюцца драбіны. Памаленьку, адна за адною мінаюцца падгалістыя бярэзінкі, грабкі. Наабапал скошанае рыжае балота. На гары вятрак. Журавы курлыкаюць, стройна, ключом хаваючыся за лесам.

— Но-о-о!

З-за аглабель раптам вырасьлі плечы. Суконны палітон, заложаныя назад рукі з кіёчкам гойдаюцца, не адступаючы ад аглабель. Пасьля рукі рашчачіліся, адна палезла ў кішэню і дастала шабэту. Тады другая ўзяла пад паху кіёк, а зьліняўшая варшаўская шапка нагнулася ўперад.

— Ны, пашла-а!

Кабыла тузанула, і чалавек параўняўся з сядзеньнем. Старанна ўкрываючыся ад ветру, чалавек круціў папяросу.

— Добрага дня, куды гэта ідзеш?—пытасца Ульяна.

Чалавек падняў галаву і пырснуў вачыма.

— Здарова! У Грэску быў. А ты-ж куды?

— От мабыць у дарогу—падкідайся!

Чалавек зайшоў з другога боку і ўкінуўся ў перадок. Патузаўся крыху, урымсьціў ногі, а тады паправіў казырок і падняў голаў. Гэта быў гадоў 24 хлапчына з шэрымі вачыма, з круглым задзёрыстым тварам і шчарбатымі зубамі. Вочы глядзелі гарэзна, упорчыва. На іх нізка насядалі бровы, і ад таго здавалася, што вельмі вузка і глыбока сядзелі яны. Нос сьмешна задзіраўся ўгору і паказваў дзьве круглых мясістых ноздрыны. Верхняя губа налягала на папяросу і здавалася цяжкаю.

— У Грэску быў,—кажа ён зноў,—шукаў бляхі, бо крыху на страху не хапае, але ў коопэрацыі няма, і, мабыць, давядзецца ў Менск ехаць.

— Дык вы ўжо трохі і забудаваліся?

— А ты-ж як думала? Хлявы, гумны пастаўлялі, хаты от канчаем ды будам і жыць. У нас там і не пазнаеш тае пусткі, што была. Будынкi спрэс новыя—зіхаць.

Я ведаю гэтую пустку—Ляды. Гэта вялікае між лясоў гала пана Мельнікава. Гала няроўнае купістае, а пасярод яго стаяў чуб старасвецкага лесу—«Сахран». Казалі, што ў тым лесе вадзіліся ваўкі. А гэта людзі будуць колгас. Зьнесены раскарчованы лес, павыцярэбваны кусты, а пасярэдзіне пасталі сядзібныя будынкi.

Чалавек з жарам расказвае, як дорага даецца ім гэты колгас, як цяжка было зразу пачынаць і як ім увесь час перашкаджалі Рымашы.

Сястра слухае. Яна чула, што гэты чалавек гультай, абібок, а гэта так гарача, так зырка ён гарыць работаю. Значыць, гэта мана, значыць, і ў іхнім сяле перашкаджаюць Рымашы, Семачкі ды іншыя валасныя старшыні. Людзі змаглі раскарчаваць лес, выцерабіць поплаў—зрабіць зямлю,—а яны баяцца параскідаць свае межы, паламаць даўжэразныя трохвярстовыя шнуры.

Чалавек канчае, а Ўльяна яшчэ доўга думае. Драбіны паволі гойдаюцца па калдобінах. Па такіх калдобінах варочаюцца, мабыць, і думкі. Цяжка, непаваротліва. Ад таго нават углыбіліся, нават пасінелі вочы.

Шугае вецер. Нязграбна па небе варочаюцца, адна адну наганяюць хмары.

— Цяпер яшчэ нуднавата, а зараз павесялее,—смяючыся кажа чалавек.—Яшчэ жанкі нашы ня ўсе пераехалі. Ня кончаны хаты.

— І твае няма?

— У Камені яшчэ.

— Ой, глядзі ты,—вясялее раптам і Ўльяна,—пакінуў адну, а там возьме хто дыў прыласуецца. Кабеціна-ж маладая.

— Толькі таго і клопату,—жартам адказвае чалавек,—што ён адкусіць яе? А калі што такое, то мне работы будзе менш.

Ульяна звонка сьмяецца, а ў яго ад жарту зусім хаваюцца вочы і тырчыць дзіркаю вывалены зуб.

Грэбля мінулася, і кабыла ідзе трухам. З боку пачынаецца лес. Пахне вільгацьцю і гнілатою. Каля карчоў кучамі растуць апенькі. Асовыя лісты пачырванёшы абрываюцца і цяжка падаюць на дарогу.

— Ого, ты не кажы, Ульяна—думаеш, лёгка было нам рабіць? Нялёгка. Я яшчэ ўперад быў наглядзеў гэтую мясьціну—разы колькі хадзіў туды, абыходзіў, вымацваў. Станеш—глядзіш-глядзіш—і страх бярэ: як пачынаць, з кім пачынаць і з чым. Балоты, лясы, куп'ё. За што тут, думаеш, узяцца спачатку?

— Знашлося было пяць чалавек. Прыходзілі. Глядзелі. Рашылі больш сілы падбіраць. Ну і набралася шмат: з Замосьця, з Рудні, з Пакаршава, а чалавек колькі ажно з-пад Ігумена нашлося. Адусюль, як кажуць, па чалавеку. Брат мой старэйшы таксама быў упісаўся і нават у праўленьне папаў. Ну і пачалі патроху калупацца. Як глядзелі здалёк, то і нічога было, а ўзяліся за работу—і ад сэрца адлягло. З цямна да цямна жаўрэеш—і нідэ ніякага знаку. Ну, другія і давай назад лататы даваць... А брата жонка выпісала.

— Як выпісала?

— Ды так і выпісала. Як насела на яго—не пайду і не пайду. Прывыкла, як коопэратарам яшчэ быў, цукеркі паядаць, а тут трэба было за работу

ўзяцца—не захацела. Надзенецца барыняю, бывала, дый сядзіць, а ты ёй выслугоўвай. Паршывая, трэба сказаць, жонка ў яго, а ён таксама ня лепшы—прыліп да бабскае спадніцы. Грызе яго жонка, а ён у колгасе нэндзу толькі наводзіць. Ня вытрываў урэшце, уцёк да яе—ну яго к чорту! Гэта не работнік!

Чалавек змоўк. У Борках праз загоны кабыла павярнула нацянькі. Нехта выскачыў і нарабіў крыку. Дарога павярнула паўз лес, нырнула ў волкую восеньскую сьлізь. Вецер шмыгаў над галовамі па аголеным верхавіньні. Унізе стала ўкрадліва ціха.

— Цяпер галоўнае нам з будоўляю канцаць трэба,—перадумаўшы, гаворыць чалавек.—Гады два пагаруем, папакутуем, а там жыць будам як лепш ня трэба. Ты ведаеш гэтае месца? Разрабіўшы яго, гэта будзе зялёны рай! Зямля—паплавы, сенажаці—рэдка знайсці! Як ягада! Але лёгка нічога не даецца.

— А добрыя ў нас сабраліся хлопцы. Валаводзілі колькі нас, колькі цкавалі, бэсьцілі, пужалі—а не паддаліся. Казалі: сабраліся гультаі, абібокі—а гэтыя абібокы зямлю ракам паставяць. Мы думаем тут шмат чаго зрабіць. Першае—нам трэба каровы. Галоў 20 ужо закуплена. На малочную гаспадарку ў нас усе ўмовы. А наладзім, паднімем гаспадарку—возьмемся будаваць і свае заводы. Малочню ў першую чаргу, а тады пільню, а тады і яшчэ сёе-тое. Мы, брат, таксама сваю пяцёхгодку маем.

Чалавек усё расказвае. Ён да таго захапляецца сваёю гаворкаю, што кожнаму слову хочацца верыць—няма як ня верыць яму. Гэты невялікі суконны чалавек зусім непазорны, а якім аграмадным полымем гарыць яго нутро! І такіх іх сабралася шмат. А хто хоча рабіць, хто верыць у гэта, той зробіць! Сястра слухае. Яшчэ больш углыбляюцца, яшчэ больш сінеюць вочы. Якая пакута ў гэтымі даўжэразнымі—за край сьвета—штудрамі.

— От, да дзіва што бывае. Паслухаеш самога чалавека,—кажа сястра,—і верыш яму, і ахвота бярэ, а ў нас як нагародзяць чорт ведае чаго на гэтыя колгасы, дык аж страх бярэ. Гэта-ж летась яшчэ былі прыяжджалі да нас, каб арганізаваць, дык дзе там—нічога ня вышла. Кулакі як сабралі да сябе паўсяля, ды як спаілі, дык ніхто і рукі не падняў. А я таксама здурнела пад старасьць—маўчу. На мяне от і Янка крычыць ужо, а мне брыдка і прызнацца, што я так засталася ззаду.

Я зноў пазнаю Ёльяну. Як добра, што я цябе знаходжу, сястра, і ты сама аглядаеш сваю дарогу. Ты хочаш заўважыць сваю памылку.

...сельсавет.

...кулацкая лінія.

...тры гады панства—

ня дзіва, што можна было аслабнуць, адыйсьці назад. І калі ты цяпер пільна ўглядаешся недзе наперад, сплюшчыўшы сіняватыя азяркі воч—

я знаю: у цябе складаецца рашэньне. І за гэта рашэньне я—хоць ня ўмею—а хачу цябе расцалаваць.

— Вунь наша і гнездо відно,—перарывае маўчаньне чалавек,—бач, дзе мы аселіся.

Сінь. Волкая ветраная поўзь. Управа, праз парасьнік, праз кусты відны будынкi. Блішчаць новымі гонтамі стрэхі.

— Ну, мне і злазіць пара. Ужо блізка. Я от сюдэю нацянькі і пайду. Дзякаваць!

— А няма за што,—кажа сястра,—што гэта значыць такою дарогаю падвезьці налевака. Усё адно як улегцах.

— Ну, мала што. Бывайце здаровы!

Паправіўшы шапку і наставіўшы каўнер, ён закрочыў у бок, паўз пасёлак. Восеньскі вецер дзьме яму ў твар і расхільвае крысы палітона. Яны адзімаюцца назад, цялёпкаюцца і б'юцца—то адна, то другая—па сьцёгнах. Тонкія—некалі крамныя, шырокія з галіфамі—порткі прадзімаюцца наскрозь і трапечуцца. І адтаго, што ён згорбіўся і падаўся наперад, налягаючы на вецер—шырока ступаюць яго ногі, нязграбна, крыва ставячыся вялікімі ботамі. Што-раз ўсё далей і далей матляецца яго фігура, пераступаючы вецер і золь, і так упэўнена крочыць гэты чалавек, што здаецца яшчэ чутны нават абцасы яго ботаў.

Гэта пашоў новы, аграмадны чалавек.

1929—1930, Менск.

ПОДЫХ ВЯСНЫ

Старасьвецкімі дрэвамі паабрастаў наабал шлях. Пагнуліся, пакурчыліся бярозы. Дуплы паправальваліся на целе ранами. Адсыхаюць, бразгаюць па доле сукі. Многа людзей праехала па шляху, многа гадоў ветрам прасьвістала па бярэзьніку, а кожны гнуў, кожны патузаць хацеў за тонкія зялёныя касьнікі, што з галавы аж да ўзьмежку гойдаюцца. І павыскубалі гэтыя касьнікі, і зграбнасьць маладую выскублі, гарбы, куксы пакідаўшы.

І вось так—бярэзьнікам старым трапечучы, з узгорку на узгорак гойсаючы—цягнецца старасьвецкі шлях. Улетку гальём зялёным шуміць ён, а ўзімку адзінока ньюць на слупох драты.

Бясконца ўядаецца далячынь. Бясконца падымаюцца прысады, і вечна шолах нейкі кіпіць у іх. Калі ідзеш па такой дарозе—вялізная здаецца яна, а чалавек маленькім-маленькім робіцца, і думаецца: хоць простая, вытапаная калея, а зблудзіць ён у сваёй мізэрнасьці.

Мала чаго перадумаць можна, ідучы ў вялікай дарозе. І ніколі не дадумаеш да канца. Чым больш ідзеш—тым больш астаецца думаць.

У лагчыне, праз мост пераскочыўшы, каленам заламаўся шлях. Бокам неяк, угнуўшыся на ўзгорку, налева пабеглі прысады. Направа ўзгорак падымаецца высока, а па ім мітузь параскідаліся будынкі. На стрэхі налягае сад, а поруч парк раскашуецца вялічэзнымі ліпамі. Вясною ліпы паробяцца густымі, шумлівымі; тады цёмнымі сьцежкі між іх пастануць і—радасным, маладым павевам дыхацьме адтуль сама вясна. А парк шырокі, густы. А ліпы тоўстыя, разложыстыя. Шмат гадоў пашло на тое, каб выгдваць іх.

Некалі пан быў тут. На самую рэчку налягаў плячыма дом. Сьпераду ганак сходцамі ў кветкі ўпіраўся, а ззаду на стромым беразе прымайстравалася вэранда. Адсюль пан з паняю любіў глядзець, як заходзіць сонца. Тады чырвонаю рабілася рэчка, адвячоркам ціха застывала, як ля самагубцы застывае кроў.

У семнацатым пана страсянулі. Жонка з пуду душу ў рай аддала. Дачка—за мяжою вучылася—там і асталася. Пісала дадому лісты—берагчы маёнтак прасіла, бо гэта ўсё скончыцца, і яна прыедзе дахаты. Не дабярогся. Горб нагадаваў; пакудлачылася, пасівела чупрына, ногі цыбатымі пасталі—пакінуць давялося маёнтак.

Вецер па гумнах гуляць пайшоў. Сова пад стрэхамі папазаводзіліся—хрыпаюць, як панскія судыгі ў дарозе. У злосьці—тады яшчэ ў кастрычнік—апаражнілі селавікі запаветныя скарбы, змоўк старасьвецкі парк.

А зямля пахне, пражыцца чорным нагарам.
Надакучыла ялавець—рук чалавечых запрагла,
заныла зямля.

Прышлі аднойчы карычанцы да парабкоў.

— Збраць зямлю хочам. Ня робіце самі— пус-
туе, а ў нас і кавалку няма.

— Самі знаем цану, а чым рабіць будзеш—усё
парасьцягана! Што зробіш, калі пару плугоў пало-
маных ды канча платамі выпірае шэрсць.

— А дасюль што рабілі?

— Тое, што і вы.

Карычанскі каваль Дубейка голас падаў.

— Тое, што і вы!.. Ня тое! З таго боку сіню-
гаўцы як забралі кавалак ад лесу—і карысьць ма-
юць. І канюхоўцы добра зрабілі, што пад сяло от-
руб забралі, а ў вас, мабыць, зашмат асталося,
што гульма гуляе. От мы і прышлі пагаманіць: ра-
біць можам, а свае ня маем.

І нічога не дагаманіліся карычанцы. З парож-
ным дахаты пайшлі, а пасья знайшоўся нейкі ча-
лавек, назваўся Камільскім і падбухторыў параб-
коў гаспадарку супольную зрабіць. Тады і Дубей-
ка прышоў, прышлі і селавікі. Паталкавалі, пасва-
рыліся, бедната з багатырамі пацягалася за чубы,
бо апошнія да сябе зямлю збраць хацелі. Прага-
ласавалі. Колгас назвалі «Зоркаю», але шмат да-
вялося палажыць сілы, шмат папакутваць, каб гэ-
тая зорка засьвяціла, каб цяпло ад яе засачылася.

Рабіць ня было чым. Валілася работа з рук, надзея трацілася, што калі-небудзь вылюдзець можна будзе.

— Пагналіся. Трасцу схапілі!

— З гольмі рукамі наробиш. Скавытаць так будзеш—ніколі нічога не нажывеш.

— Зразу нічога ня робіцца. Табе, каб яйцо ды аблупленае.

— На андынары лепш было жыць?

— Век так пракорпаешся і здохнеш, як сабака, кавалка хлеба ня бачыўшы. Згары ты няхай, жыцьцё такое!

Цешыў Камільскі. Дубейка, як вол, лямку цягнуў.

Цяжка было падымацца на дарозе ўгору. Селавыя багатыры бокам ставіліся, схаўрусавалі з папом. Беднату нацкоўваць пачалі—быту не давалі.

І ўсё-ж не падаліся колгасьнікі.

І ўсё-ж такі вырасьлі.

Налягла колгаская зямля на селавую—на грудзі, здавалася, налягла—дыхаць зрабілася цяжка. Прыплюшчылася, зняггелела сяло. Затузалася ў сударгах кулаччо, злосьць у нутры запяклася нагаграм.

— Вымуць, валацугі, духі!...

— Бяльмом на ваччу паселі!..

А паселі моцна. І кожны дзень відно праз рэчку, як шныпарацца на ўзгорку людзі. То галасы адтуль перакідаюцца, то машына тарахцець пачне, а галоўнае, што разрастаецца, люднее будоўля.

От і цяпер—настал а вясна, адпусьціла зямля, і закіпела работа. Мала спэцыялістаў сваіх—муляры, пільнікі, будавальшчыкі патрэбны, з гораду нават некалькі чалавек прывёз Камільскі. Завіхаюцца тыя, ватэрпасы, нарожнікі ў работу пушчаюць, вымерваюць, выгадаюць,—і ў раскопанай зямлі падымаецца падмуроўка. Командуюць гарадзкія тутэйшымі работнікамі, і растуць пад гэтую команду сьцены.

Побач перасыпаюцца старыя будынкі. Пахне бяровеньнем, смаловымі дошкамі. Старэнькі Навум прыплюшчвае левае вока—прыгледзецца трэба, ці добра вугал прыпушчаны—драчом глыбей каля сукоў пацягне. Востра ўядаецца сякера ў цвёрдае драўлянае мяса, разам са шчэпкамі разьлятаецца тонкі стальяны звон. Варочаюць на зрубе бяровеньні—пазы высыкаюць—роўны, шчыльны павінен быць нямецкі вугал.

— Готова ў цябе, Лявон?

— Готова... чакай хвілінку.

Маленькую пазюрынку пальцамі дастаў, далай згроб. Бліснуўшы, калываючыся паляцела яна ўніз.

— Готова! Вярні!

— Шчыльна прыстала. Як у цябе?

— Добра!

— Ну, і ладна! Падавай!

— Унь тое давайце!

— Падыма-а-ай!

— Раз-два—разам!

— Ггэп!

А Навум з долу задзірае ўтору голаў. Крывіцца рот, жмурыцца вока—далонь прыстаўляе да казырка. Можа і папраўляць нічога мужчынам ня трэба, але пільна сочыць ён. Прыгледзіцца так у адну мясціну, застоўца і доўга нешта думае. Тады выгнецца шыя, закаламуціцца крыху вока, і на губе адтатыркне вус. А не—уніз у трэскі ўтоўпіцца і—чым ямчэй работа пойдзе, тым больш будзе думак.

Старэнькі зусім Навум, а на рабоце яшчэ духу; другім задасьць. Невялічкі, шчупленькі такі, як варабей. Порстка яшчэ варочаецца, а на тонкіх нагах шырэзнымі здаюцца майткі і цяляпаюцца ў каленях. У колгасе Навум лічыцца перадавіком і нават гаманіў з сакратаром, каб у партыю паступіць. Пра гэта ён даўно надумаў, але ня ведаў толькі, ці прымаюць такіх старых, як ён, ці не.

І от, прыставіўшы далонь да казырка, ён глядзіць на рыштаваньне.

— Добра ці не, дзядзька Навум?—пытаецца Лявон.

— Тады скажаш, як зробіш, а цяпер рана. Рабеце так, каб добра было,—жартуе ён.

— А гарэлка будзе на барыш?

— Каму што, а Зьмітру гарэлка!

— Як-жа ён бяз гэтага абыйдзецца!

Зьмітру паднялі на рогат. Каб хто другі—нічога
можа і ня было-б, а Зьмітрок слабасьць да зелья
гэтага меў і кожны ведаў—ад душы сказаў чалавек.

— Годзе!—абарваў Навум.—Па-мойму ты сабе
гавары, сьмейся, але-ж і рабіць трэба. А то ўжо
і на тапарышча ўзапрэцца. Дзе-ж тут спор будзе?

— Верна, мужчыны, тут і закурыць няма часу.

— А сьляшацца таксама няма куды. Хмары на-
ходзяць, ці што?

— Калі то было, каб Зьмітрок куды рушўся.
У яго і дзеці самі на гнаі растуць.

Мужчыны зноў засьмяяліся. Зьмітру стала не па
сабе. Ніколі бо яго ня слухаюць.

— Кладзі!—сърдзіта буркнуў на Паўлюка.

Шнур лёг да бервяна, за шчэмачку зачэпіўся,
аддаўся пылком.

— Адбывай!

На водшыбе каля дарогі сталюгі цыбатымі на-
гамі ўкleshчыліся ў зямлю. Пілавалі. Ветрам адся-
валася пілавіньне, далёка глуха храплі пілы, і сё-
лета Цярэшкавых Сьцяпан наняўся на работу.
Дома ўправацца, а ў колгасе ён можа зарабіць,
дый Аксеня сяды-тады пакажацца на дварэ. Пілуе
Сьцяпан, шырока раздаюцца плечы, уверх рыт-
мічна ўскідваецца піла—сачыць трэба, каб рэз
роўна па шнуры накіраваць, а пачуецца голас які
жаночы—і павернецца на яго Сьцяпан. Рупесак
нейкі засеў у нутры, усёадно як згубіла яго там
Аксеня.

Каб гэта вечар настаў хутчэй...

Але дзень цягнецца марудна. На сталюгі ўскідаецца другое бярвяно—клінам разганяюцца дошкі, каб слабчэй хадзіла піла. Варушацца мужчыны. Стук. Шоргат. Глухія дзеравяныя ўдары. Тонкі мэталёвы звон. Галасы.

За стайню тупае каля парнікоў гароднік. Паадкідаў мацы—паскручваліся на край яны валёнкі—у душыны каморкі няхай зазірае відно.

Перагарам, гноем аддае зямля. Тоненькімі зялёнымі лісткамі з-пад шкла вызірае радзіска, салата. Вельмі далікатныя, вельмі кволенькія пялёсткі сьмяшком нейкім, радасьцю пырскаюць. Гароднік прыглядаецца да іх, адчыняе вечкі—пальцамі папраўляе каля расьлінак зямлю.

— Ну-ну, чаго сагнулася? Выпрастацца трэба, от так,—як да дзіцяці прыгаворвае ён.

І так падыдзе да кожнага парніка. Гноем абложыць дзе-колечы, мышку спужае, паглядзіць—зусім ці трошкі адгарнуць трэба мацу, тады возьме люльку, на бярвяно сядзе пад стайню і пусьціць дымок.

Шавеліць пальцамі сухімі сад, мокраю карою хыхціць. Падсыхае, тужае зямля. Пад узгоркам—ніжэй апала рэчка—высокімі пасталі берагі. Плешчацца па краёх вада, жвірынкі маленькія вылізвае; гладзіць, прыхарошвае пясок. Сьмешнымі, далікатнымі папраскакалі зялёныя храсткі. Забыліся некалі ў рэчку сплысьці—асталіся на поплаве лужынкі. Галовы жоўтыя парасчэпвае зараз там ло-

пых. З вербаў пазьдзімае вецер каткі. Вокам
сплюшчаным задрэмле рэчка, перакінуўшы ў дне
кавалак неба.

... Сьвежы, густы шугае вецер.

... Мнуцца за лес валакном лёгкім хмары.

... Сопкая пахне зямля.

... Вясна.

1929 г.

КРОКІ І ДНІ

I

Гуцуца дарогі па ўзгорках, рыпіць пад палазамі сьнег—едзеш—ліпнуць, прыціскаюцца да зямлі сёлы; ляскі, парасьнік гібее па лагчынах, а дарога прападае, зноў выпростаецца—і канца ёй няма. І сёлы, і лагчыны, і прылескі—вёрастамі, сельсаветамі—прасторы колгасу «Бальшавік Беларусі імя ЦК КП(б)Б». У колгасе сорок чатыры населеныя пункты. Трыццаць тысяч гектараў зямлі.

Цэнтрам колгасу зьяўляецца мястэчка Родня. Маленькае, нягэглае мястэчка. І пазнаць яго можна па тым, што стаіць у ім белая цагляная царква, а на царкве, замест крыжы, сьцяг чырвоны палыхаецца ветрам.

Гэта новы раднянскі нардом.

Культурны сельсавецкі асяродак.

Дрэнна жылося некалі ў Родні. Сабраліся працоўныя яўрэі яшчэ ў 1919 годзе і на панскай зямлі зрабілі арцель імя Розы Люксэмбург. Тады збоку, па шляху ў Клімавічы, яшчэ другія будынкі колцам пасталі—арганізаваўся новы яўрэйскі колгас «Прогрэс».

Зашпытарыліся колгасьнікі па зямлі.

Год, другі... да 1929 жывуць. Маемасьць, гаспадарка расьце, і бачаць сяляне кругом: разам, колектыўна жывуць і куды лепш за іх. Працавітымі, сумленнымі аказаліся яўрэй-колгасьнікі і, калі пачалі арганізоўваць вялізны трыццацёхтысячны колгас—самі заявілі, што разам, у адно зьліцца трэба і разам працаваць.

— Мы-ж на людзях, на вачох скрозь жылі, яны самі бачылі, што мы не гультаі, а мазалём сваім усё набывалі,—кажа колгасьніца-яўрэйка Заранкіна,—дык яны зразу і сказалі, што хочуць разам з намі жыць. А нам яшчэ лепш. Што-ж мы варт былі-б адны—маленькаю жменькаю.

«Прогрэс» і «Роза Люксэмбург» уяліся ў 7.000 членаў колгасу «Большавік Беларусі».

II

Гнуцца дарогі па ўзгорках, рыпіць пад палазамі сьнег—едзеш—не абагнаць сельсавецкіх вёрстаў.

— Зразу нас здорава цкавалі,—кажа хурман пругрэсавец,—мне самому тры разы будавацца даводзілася. Паправішся, акрыяеш крыху—возьмуць ды і спаляць. Ой, цяжка даводзілася нам...

Ён расказвае, як якая крутая была дарога іхнага колгаснага жыцьця. Сьмяяліся кулакі, радаваліся тады. Перашкаджалі, нацкоўвалі скрозь і прарочылі скорую сьмерць.

З горкі крута павярнулі санкі. Захрпалі капыты па вылашчанай селавой вуліцы.

— Захады,—кажа хурман,—а унь і абагульваюць.

На рагу, у завулку, натоўп людзей. Мужчыны, бабы ў выкрайчастых магілеўскіх кажухох. Па калені анучамі паўкручванья ногі—мякка ступаюць лапці па натоптаным сьнезе. Натоўп гудзе, шавеліцца. Шныпараць пад нагамі дзеці.

Двор застаўлены санямі, вазкамі. Наверсе—дугі, хамуты, падсядзёлкі, аброці. Пырхаюць у хлявох абагуленыя, пастаўленыя ўжо, коні. Ацэнчаная комісія вокам прыкідвае вартасьць пазвожанае маемасьці. У кароткім паўкажушку пісар, сагнуўшыся над зэдлікам, па чарзе выгуквае:

— Сані!

— Восем!—адказвае з натоўпу комісія.

— Хамут!

— Дванаццаць.

— Дуга!

— Дзевяцьдзесят капеек.

Старанна запісвае пісар сказаную комісіяй цану. Пахукае на пальцы, патрэ адна аб адну рукі і—зноў зашоргае аловак.

— Хто далей?

— Аўдзеенка Апанас, пішы!

— Што ў цябе?

— Ды ўсяго пакрысе. Пішы.

Зноў выгуквае пісар. Зноў адказваюць з натоўпу.

ка-
ва-
ны,
Па
па-
ізе,
угі,
зох
ная
ма-
ны-

Жартуюць бабы. У комісіі іншы раз сьмешнага чаго-небудзь запытаюцца, а тады і мужчыны слова да-рэчы прыкінуць.

— А скажэце, калі от я ў сваты захачу паехаць—ці дадуць мне каня?—пытаецца сьмяючыся хлапчына.

— А як-жа, ды не твайго здохлага, а самага лепшага, што ў Тамашовых забралі,—адказвае за комісію нехта.

— Ну, то і добра. А я думаў, што ўжо і нежанатым астануся.

— Цяпер дзяўчата ў сваты ездзіць павінны, а ня хлопцы—па-новаму.

— Іг-га, не дачакаецца,—падздорваюць дзяўчаты.

На двор узьехаў стары камлюкаваты чалавек. Чорная была некалі барада—свіца густа папраскакала. Пабыталася густымі кучаравымі ніткамі.

— І ты, дзед, прыехаў?

— З бабаю нават... Злазь, баба, ды на шлюб хадзі.

— Давай, давай.

ту.
— Падступілася комісія да вазка. Падсунуў бліжай зэдлік пісар.

— Конь!

— Шэсьцьдзсят.

— Вазок!

— Дванаццаць.

— Хамут!

— Дуга!..

— От і абвенчаны мы з табою, старая. Злазь з воза, чаго сядзіш, ды хадзі пацалуемся. Нанаважыць пачынаць будам.

У жартах, паволі вырвалася тая з нягглых сукаватых рук, а растапыраны яны былі шырока, здавалася—каб не раздушыць гэтае старэнькае трухлявае бабулькі.

— Кончана? У Васькоўку цяпер. Комісія!

На вуліцы сустрэлі напакованыя плугамі, баронамі сані. У Родні арганізавана вялікая кавальская арцель. Абагулены інвэнтар везлі рамантаваць.

У Васькоўцы захапіў вечар. Папрыносілі ліхтары мужчыны. З пазапрэгванымі коньмі папрыяжджалі. Рыплівая тупаніна па сьнезе. Гутаркі. Спрэжкі. Зноў выгукваў пісар, зноў адгуквалася ацэначная комісія. Два вялізных гумны спаражнілі—тры дні стойлы, ясьлі рабілі—зрабілі агульныя вялізныя стайні.

— От так цёмначы стаўляй, каб нават і ня знаў, дзе твой.

— А я свайму сама сена яшчэ закіну, дальбо-ж шкода неяк,—зашчыравала кабеціна.

Ад ліхтара, у цемень стайні адлучылася кароткая карчукаватая фігура. Да кабеціны падышла; калі зацягнула папяроску, чыгунны імшалы твар асьвяціўся з пукатымі, нізкімі сківіцамі. Праваю нагою ўперад ступіў чалавек, грузна пачаў:

— От я скажу—не разумна гаворыш ты, Аўдоцьця. Што за перажытак буржуазнае ідыдуалы.

Няма цяпер ні твайго ні майго, а разам так, як
соцыялізма, супольна значыць. Ага, не ідыдуал, а
калікціў тут, от што.

— Ясна,—падхапіў другі голас.

— То я-ж нічога, яй-бо, ну так само нек.

— Само,—пераказаў чалавек.—Стаўляй от
дзе—хамут, ды дугу, ды падсядзёлак вешай от
тут—бач, знарок пароблена...

Да дванаццаці гадзін ночы ля стаень тупалі се-
лавікі, а калі пісар загарнуў паперы—паволі зары-
палі на сьнезе дахаты.

III

— Раней кулакі шмат перашкаджалі, кажа стар-
шыня колгасу Сьмялоўскі.—То агітавалі, то паклё-
пы рабілі, а тады разбазарваць жывёлу пачалі.
Пробавалі і страляць. А гэта, як страцілі грунт,
беднату, дык цяпер на хітрыкі пашлі—стараюцца
ў колгас пралезьці. Так і пруць, ды такімі доб-
ранькімі пасталі, як авечачкі. Як абагульваеш—пер-
шы вызываецца, самы найпрыкладнейшы колек-
тывіст. Некалькі і ў нас пралезла, але пачысьцім.
Шмат яны папсавалі нам. І яшчэ псуюць...

Старшыня лажыцца на лаву. Ные загіпсаваная
пакалечаная нага.

— Натрудзіў,—кажа ён.—Натузаешся так за
дзень, а тады хоць адсякай. Сёньня здорава да-
зьялося ваяваць. Яшчэ пробуюць арудваць—раску-
лачвалі. Нам здорава цяпер памагаюць студэнты.

Над Клімаўшчынаю, над «Большавіком Беларусі» маскоўскае беларускае студэнцкае зямляцтва ўзяло шэфства. «Большавік Беларусі» будзе месцам, дзе маскоўскія студэнты будуць праходзіць практыку. Вясною прышлюцца тры агрономы і даследчая экспедыцыя. Будзе зроблена дапамога трактарамі, кадрамі, партыйнымі сіламі, консультацыяй. Сёлета зямляцтва адпусціла 2.000 рублёў.

А гэта прыехала сем чалавек—ударная брыгада.

Па выгністых магілеўскіх дарогах штодзень яны рассыпаюцца па сёлах, каб, зрабіўшы вялікую справу, паехаць назад, на вучобу, ведаючы, што задача, узложаная на іх, выканана. Не адны студэнты. У «Большавіку Беларусі» моцны свой мясцовы актыў. Шчыльна нітуецца вакол партыйных і комсамольскіх сіл бедната. Таму цяжка паварушыцца цяпер кулаком і падкулачнікам. Хоць ангеламі прыкідваюцца яны, але клясавым чуцьцём перадавое колгасьніцкае часткі распазнаюцца яны.

Хіба паверылі Людагоўскаму, кулаку з хутару Бярозаўкі, што ён бедненькі, што ў яго нічога няма? Ён скардзіўся, хваліўся лапцямі, а пад падлогаю, у печак, за абразамі аказалася пахованым сала, мяса, палотны, сукно, аўчыны ды гібель усялякага добра. На ўсякі выпадак Людагоўскі схаваў туды-ж і зброю—паразьбіраўшы, часткамі—наган, бярданку, патроны. А зразу Людагоўскага можна было прызнаць за старца і яму паспачуваць.

— Гэта жонка... Яна ў мяне заўсёды ўсё крадзе ды хавае... і я сам ня ведаў,—апраўдваўся Людагоўскі.—Як мне з ёю, скажэце, разлуку ўзяць?

Нават «разлуку» гатоў узяць. І гатоў... пайсьці ў колгас.

А кулак Кашынскі сыстэматычна езьдзіў па сёлах. Рабіў «пасяджэньні».

— Колгасы... а бачыце як ад нас усё цягнуць. Нават за бульбу ўзяліся, бо ім трэба карміць маскоўскіх рабочых. Хочуць, каб мы рабілі на новых паноў-куністаў...

Згадзіўшы, пачынае з другога. Зусім хітра.

— На вясну будзе вайна. Ведаеце чаму яны так сьпяшаюцца з колгасамі? Бо яны не дадзержаць, а нас хочуць зноў паном у рукі аддаць. Прыдуць палякі, тады дзе дзенешся, калі ў цябе нічагусенька свайго няма? Пазаймаюць свае маёнткі, тады ты ня знойдзеш свае гаспадаркі, а будзеш, як вол, на яго рабіць, я кажу.

І яшчэ іначай. Гэта ўжо бабам.

— У калякціве будуць усіх клеймаваць. Так гэта кляймо на ілбе паложачь, і нідзе ты з калекціва не ўцячэш. А дзяцей усіх таксама абагуляць. Ня будзе твайго і майго, а ўсё разам, і ты ня матка яму. І жонкі разам будуць. Хто якую захацеў, такую і возьме, а ня то што ты сама выбіраеш. Такі закон...

І яшчэ. І не адзін Кашынскі. І многімі спосабамі. Кашынскага сама бедната застала за «работую». Застала і «прыкрыла» як сьлед.

IV

Кожнаю раніцаю—па выгіністых магілеўскіх да-
рогах—рассыплюцца комсамольцы па сёлах.

— Абагульваць?

— Ага. Хто брыгадаю, хто па адным.

— Мiane куды?

— У Грышына?

— Мiane?

— А мiane?—пытаецца судзілаўская комсамол-
ка, што асталася адна.

— Ня ў крыўду, а так, проста думалі: няхай ад-
пачне. Сказалі:

— Ты дахаты.

— Чаму дахаты? Каб мне брыдка было?

Пакрыўджаная ціха адышла ўбок. Горка ста-
ла—паволі крайком хустачкі выцерла выпрысну-
тую слязінку.

— Я дахаты не пайду. Калі ў вас няма работы—
пайду ў сельсавет—сьпіскі рабіць.

Узялі. Паехалі разам.

У Папкове на сход сабраліся. Уступаць у колек-
тыў. Студэнт Федасенка робіць даклад. Праці-
скаюцца ад парога на сярэдзіну. Слухаюць.

— От я спрэчкі хачу,—з мыцельніку голас ка-
бечы азваўся,—ну, а як у калектыве, калі от курыцу
я маю, што гэта разам і яна будзе?

Рагочуць мужчыны. Доўга адзін да аднаго ба-
родамі варочаюцца, а тады паасобныя галасы—
кожны па-свойму чуцён.

— Дай я ёй скажу.

— Кажы.

— Курыца—што твая курыца? Тут трэба так, як па статусу належыць, а ты сабе хоць і карову май.

— Ды што і казаць. Знаем. Мала што яна...

— Дай, я хачу!

— Ламан?

— Ламану даць. Гавары.

На кufры седзячы, з чорнаю доўгаю барадою, загаманіў Ламан.

— Вот каліціў. А ці добра гэта будзе? Скажам, я от трыццаць год жыву і бачу ўжо. Улетку надые, гэта, хмара—ідзе, ідзе, а глядзіш—дыхнула ветрам і пашыбала хмара ўбок. І скрозь у нас сучэча гэтая—ніколі дажджу ня бывае. Ну, а як у каліціве, як нам усім недарод будзе?

— Ну і сказаў,—зарагаталі мужчыны.

— Па-твойму у каліціве горш хмары ня пойдуць, ці псавацьмуць больш?

— Чакайце. Чаго тут гаварыць доўга. Хмара. Ну, скажам, у цябе недарод—і ва ўсіх недарод, а хто-ж табе даваў тады? Нек-жа жыў. Ня толькі-ж твой шнур высах. А гэта разам, а калі ў тваім Папкове хмары ня дойдуць, ды няпчасьце якое—родня памога, разумеш? Гэта-ж каліціў адзін... Нашоў што гаварыць.

— Ну, добра.—Ламан проста саскочыў з кufра, на сярэдзіну хаты вылузаўся. Растапырыўся, шатпу на патыліцу адагнуў.

— Добра, одэта, скажам,—прысеў, па масьцічы-
нах рукою завадзіў,—одэта, скажам, твой шнур,
гэта мой, а гэта Грышачкаў. Калі мы па адным
жылі, дык кожны па сабе гной клаў, а ў таго не
хапіла можа, дык і так было. І расло—на тваім
шнуры, скажам, як сыцяна, а на маім хоць вошы
бі, вот. А цяпер разам. Дык як-жа тады будзе
расьці пакуль шнуры гэтыя зраўнуеш? На тваім,
скажам, была бульба—ты навазіў гною, а на маім
тры гады гола, ну? Што-ж цяпер выбіраць гэтыя
пустыя шнуры ды гной падвожваць? Як?

— Ты зноў, Ламан, як малы. Што ты нават гэ-
тага не разумеш?—у шэрай сьвітцы сярэдні кар-
жакаваты чалавек тлумачыць пачаў. Падтакнулі
другія, расказвалі, што глупства гэта, не пра гэта
цяпер гаварыць трэба. Назад, да куфра падаўся
Ламан. Зноў на патыліцы шапку паправіў, ужо
адтуль сказаў:

— Я, братцы, стары. Я так гэта думаў, перашко-
да якая ніто што. А калі гэта нічога, дык чож ду-
маць—я першым іду. Пакуты такое, як дасюль
была, я нацярапеўся ўдоваль. Пад старасьць і я
чалавекам пажыць хачу, бо шнуры гэтыя даўно
кішкі павыцягвалі.

— Тота-ж. Даволі напакутаваліся. Можна па-
чаць і па-новаму жыць.

Доўга яшчэ талкавалі. Абралі ўдарную брыга-
ду, каб заўтра хлявы агульныя пачаць рабіць. Ла-
мана—канюхом некалі ў салдатах быў—на
ўсіх самым старэйшым канюхом абралі. Вялікае

гумно ў Мацейчыка, казалі—сена да другога перавезьці, а там заўтра ў лес—ды каб стайні былі.

На відне, на золку пайшлі па хатах.

V

Трыццаць тысяч гектараў.

Цэнтрам колгасу—мястэчка Родня. Маленькае, нялеглае мястэчка. І пазнаць можна яго па тым, што стаіць у ім белая цагляная царква, а на царкве, замест крыжу, сьцяг чырвоны палыхаецца ветрам.

На белым лісьце паперы агроном Ашурак накінуў плян. Маленькімі кружочкамі пааднатоўваў насялёныя пункты. Сорак чатыры кружочки. Дзесяць буйнейшых—дзесяць падцэнтраў.

— Трэба будзе зрабіць так,—кажа Ашурак,—каб была нейкая сыстэма. Усе сорак чатыры насялёныя пункты разаб'юцца на 10 гаспадарак ці, іначай кажучы, эканомій. Кожная такая гаспадарка аб'яднае сабою ад 3 да 5 сёл. Гэта будуць вузлавыя пункты колгасу і—у залежнасьці ад умоў—будуць па-свойму спэцыялізавацца. У Родні, скажам, тэхнічныя прадпрыемствы: млын, крухмалапатачня. У другіх гаспадарках, дзе добрая паша, будзе канцэнтравана малочна-прадукцыйная жывёла прамысловага значэньня. Тут,—Ашурак ткнуў алоўкам,—выгоднае месца—будзе сьвінагадоўчая гаспадарка. Тут пчаліная, а адна—выключна птуш-

каводная. Сёлета вясною—падняў галаву, перадыхнуў агроном.

— Сёлета вясною закладаю першы пробны інкубатар у 50.000 кур. Думаю папрабаваць перш на простых, а тады—завадзкія.

Доўгімі сухарлявымі пальцамі згарнуў паперку. Хусьцінкаю працёр акуляры, падумаў, дадаў:

— Пакуль што будзе цяжкавата. Вясною-ж пушчаем цагельню, каб з свае цэглы ставіць будынкі. У першую чаргу стайні ды гумны патрэбны. У кожнай гаспадарцы, эканоміі трэба ставіць скотныя двары, каб паступова сёлы сыцягнуць у цэнтр, а старыя сёлы пакуль што будуць лічыцца рабочымі пасёлкамі. Засявацца сёлета вясною будзем яшчэ па сёлах, але колектыўна.

— У кожнай гаспадарцы працавацьмуць ударныя брыгады па сваёй спецыяльнасці. У выпадку слабае нагрузкі яны перакідацьмуцца на другія работы. Прыблізна вось так і будзем пачынаць працаваць...

Прыблізна вось так...

З вясны пачынаецца новае жыццё, пачынаецца новая дарога—дарога ўгору—аграмаднае складанае гаспадаркі «Большавіка Беларусі».

Менск, 1930 г

НА ГРАНІ

I

Малюга ўстаў яшчэ досьвета. Непаваротна адзеў каляныя юхтовыя боты, памыўся, накінуў кароткі з аблямоўкаю кажушок і вышаў на двор. Твар лізнуў крохкі марозік. На ўсходзе неба прасьвечвалася ружоваю тонкаю паперкаю, і зразу можна было пазнаць, што неўзабаве адтуль пакажацца сонца.

Ад хаты лядзянкаю—паўз млын, паўз стайні, між рэдкіх сухарлявых дрэвін—дарога спушчалася ўніз. Перакінуўшыся праз маленькі мосьцік, яна падымалася ўгору і ўпіралася ў вялікую браму, а кавалак гэтае дарогі адламаўся, загнуўся ўлева і прысадамі гайсануў у поле.

Стаўшы тут на ўзгорку каля гэтае брамы і паўярнуўшыся назад, можна ўбачыць мітузь параскіданыя будынкi. Адсюль можна будзе пазнаць, што там на вотшыбе—доўгія, з цаглянымі ўшуламі ці з вузенькімі вокнамі—стайні. Проста за Милюгаваю кватэраю—гумны. Цагляны высокі будынак з дымаром—млын. А рэшта—нізкія, невялічкія кватэры.

Пасярод сядзібы працякае рэчка і—ад таго, што на мосьціку зроблена застава—з правага боку яна сабралася ў азярко.

Сьцепануўшы плячыма, хукнуўшы густою параю, Малюга павярнуў да хлявоў. Пачуўшы крокі, з сярэдзіны азваліся авечкі, тоненькімі галасамі заплакалі ягняткі і гэтымі галасамі абудзілася ранаца. У хляве дыхнула тноём, цеплатаю і запацелаю шэрсцю. З прыгарадак кучкамі пратрыкаліся мыскі.

— Ты што-ж гэта—маткі свае ня знойдзеш, га? Ых, малеча ты. Хадзі-ж, хадзі, ну. Вось так пасьці трохі, а ня крычаць з кутка. А ты-ж чаго падышла, га? Не акацілася яшчэ? Ых, ты...

Пагаманіў з аўцамі.

У хляве—быка па карку паглядзіў.

Пацешыўся, палюбаваўся. На дварэ пужку падняў, што ўчора поўначы прыбраць забыліся, а тады накіраваўся да стайні.

Ведае Малюга: нічога за ноч ня здарылася, а от хочацца ўсюды сваім вокам паглядзець. Прывык так ужо, каб заўсёды ведаць, што робіцца ў гаспадарцы. Прабяжыць, агледзіць на золку—і на душы спакайней.

Дома жонка ўходжвалася каля печы.

— Мо будзеш сьнедаць?—запыталася, як распрануўся.

— Сьнедаць? А давай, бо пасья часу ня будзе.

На стале параю задымілася сопкая бульба. Засыкала на патэльні мачанка.

Дзвѣры ў хату адчыніліся, і ўвайшло трое мужчын. З сабою яны ўнеслі на вусох мерзлякі і гупат намарожаных лапцѣй.

— Добрага дня, Якубавіч.

— Здаровы, здаровы, хлопцы.

— Сьнедаеш?—кінуў высокі, падпяразаны, у шэрым халаце, праходзячы далей па хаце.

— А так—прашу і вас прысуседжвацца.

— Дзякаваць. Дома перакусілі.

— То сядайце хаця.

Мужчыны папрымошчваліся. Высокі ў шэрай сьвітцы сеў каля палка на калодцы. Нізкі, карчукаваты стары з лахматаю барадою і шапкаю—на лаўцы. Малады, румяны прырымсьціўся на эдліку ў куточку. Маленькая куханька Малюгава: як увайшлі мужчыны—і павярнуцца цяжкавата.

— Ці ня ехаць куды, Якубавіч, зьбіраешся, што каня запрагаюць?

— У Родню. Трэ зранку скакнуць туды, а тады на сход у Нізкае зірнуць трэ будзе.

— А-а.

— А ў Родню-ж чаго?

— Невялікая і патрэба. Учора нашы майстры не дагледзілі ды на млыне падшыпнік спалілі. Трэ ехаць дастаць волава ды наліць новы, а то стаіць крупадэжны камень. А пры такім завозе гэта сотнямі пахне. Ну, там і ў коопэрацыю забегчы трэба.

— Пэўна.

Памаўчалі. Стары палажыў на лаву шапку—па-чаў даставаць шабэту. Малюга сёрбаў вараную бульбу. Кароткія стрыжаныя яго валасы чорным лістом клаліся на лоб. Густая шыракаватая барада рабіла яго старым, але быў звонкі, прудкі яшчэ голас, і з-пад цяжкіх напушчаных броў молада бліскалі вочы.

— А мы да цябе, Якубавіч, па справе.

— Давайце. Па якой?

— Сам знаеш—мы-ж цяпер, як кажуць, пролетары і прышлі от...

Дзэверы раптам адчыніліся і—разам з пластам белаватага паветра ўскочыў малады, сухарлявы хлопец. На ім была кароткая крамная сьвіткэ і летняя шапка, нацягнутая казырком на вочы. Хлопец вырваў з зубоў недакурак, швырнуў яго на падлогу і адкінуў шапку назад.

— Гэтак, як ты зрабіў, Малюга, ня будзе!

— А што?—падняў над міскаю галаву той.

— Гэтак, я кажу, ня будзе! Што гэта ў нас людзей больш няма ці што, што ты маёй цёшчы даў парасят даглядаць?

— А што твая цёшча барыня?

— Ня барыня, а парасят даглядаць ня будзе!

— Чаму?

— Я ёй гэтага не дазволю!

— Ніхто твайго дазволу і пытацца ня будзе. Мы гэта разглядалі на праўленьні.

— Пашоў ты к чорту з сваім праўленьем! Пляваць я на вас хачу!

Малюга гаварыў спакойна, роўна. Голас вырываўся рэзкі, точаны і ад таго, што гаварыў трохкі ў нос, здаваўся быў мэталёвым. Пры апошніх словах сухарлявага хлопца, галава паднялася ад міскі крыху вышэй, і чыгун-броў насупіўся.

— Дык што-ж ты панам з сваёю сям'ёю хочаш быць? Сам надоечы ад работы адмовіўся, а гэта каб і цёшча гуляла? Каб нехта рабіў на вас. А паёк будзеш браць?... Жонцы скажы, каб даглядала, калі цёшчы шкадуеш, а перарабляць мы ня будзем, бо ніхто ня гуляе, разумееш. Мне больш гаварыць з табою нечага—падавай на праўленьне... Я сам гэта пытаньне пастаўлю,—дадаў нэрвова вылазячы з-за стала.

— Мне на гэта пляваць! На цябе і на тваё праўленьне, а даглядаць парасят яна ня будзе, бо я не хачу, і няхай сабе стаяць яны галодныя. На сваю сям'ю зараблю я адзін!

Чалавек плюнуў і моцна бразнуў дзьвярыма. З усходцаў ужо чутна была лаянка і пагрозы.

— От гэта гаспадар, мужчыны. От з такім і рабі. Тры гады ў колгасе і скрозь рызыкуе. Ніяк яго не ўконтaktuеш. Яшчэ і другі такі ёсьць—Бараноўскі. Усю работу падрываюць.

— Відно, што птушка добрая.

— Нічога ня зробіш. Цяпер здаравейшы актыў будзе ў нас—паправяцца... Дык чаго, мужчыны, хацелі?

— Паёк атрымаць, Якубавіч, хочам, от уся наша і патрэба.

— А што—ужо ўсё вышла?

— Дык мы-ж за той месяц, Якубавіч, не дабралі.

— Аа, ну добра. Трэба, значыць трэба. Я вам напішу пісульку да нашага харчавіка—ён і выдасць.

— Вы там, я чуў, чуткі нядобрыя пушчаеце, мужчыны,—як-бы ўспомніў Малюга, аддаючы пісульку вусатаму ў шэрым халаце.—Гэта нядобра.

— Якія, Якубавіч, што ты?

— Якія чуткі?

— Ды там, у вас гавораць, быдта вы скардзіцеся, што вам цяпер, як сталі ў колгасе, дык і есьці няма чаго, што вы цяпер сядзіце галоднымі. Гэта нядобра.

— Мала што гавораць, Якубавіч, кінь.

— Ці такое могуць нагаварыць, хіба няма каму? А на нас, як мы першыя ўступілі—ці гэта яшчэ гавораць. Гэта, Якубавіч, ня наўда.

— Глядзеце, мужчыны, а то што-ж гэта.

— Кінь, што мы самі ня знаем. Чаго-ж бы мы тады ішлі, каб так было. А гразь, канешне, панясць—ці нам прыдзецца, гнусіць яшчэ ёсьць каму.

— Яно то так, але каб самі вы не паддаліся.

— Не паддамося. Гэта ты не бядуй. Да нас там яшчэ васьмёх дадалося, а зараз і ўсё сяло ў колгас прыойдзе, а ты кажаш—чуткі. Гэта пакуль што.

Пагаманіўшы яшчэ, мужчыны вышлі з хаты. Разам з імі, на хаду апранаючы кажух, вышаў Малюга.

Рыпаў равiшні сьнег пад нагамі.
Запрэжаны чакаў конь.

II

Галкоўскаму ня ісьці на работу. Галкоўскага за-чапіла за нутро, што дарам сварыўся з Малюгам, што той аніяк не збаяўся. Моцна стаў, брадзяга. Абзнаўся вельмі. Пачакай адно.

Дома шапку жбурнуў на покуць. Бліснуўшы ва-чыма крыкнуў:

— Сьнедаць давай!

Жонка пачала стаўляць на стол. Цёпца забягала наўперадкі, памагала даставаць з печы.

Перакусиўшы разоў пару, калі адлягла злосьць, цішэй сказаў:

— Катора хоць, а парасят дагледзець сёньня трэба, бо з валацугаю гэтым не згаворышся. Заўтра як хоць, а сёньня трэба дагледзець.

— А што ён сказаў?—запыталася жонка.

— Што ён скажа! Зарань вельмі пачаў рызыкаваць. Яшчэ і грозіць—на праўленьне пастаўлю, на праўленьне пастаўлю—пляваць мне на тваё праўленьне! Страшыць чым пачаў. Сьвет вялікі, магу абыйсьціся і без яго.

Увесь час пасья сядзеў моўчкі. Рэдкія бялявыя валасы касмылямі паблыталіся, а між іх сьвіцелася

скура. Абапёршыся на локаць, шчыпаў ніжнюю губу. Пальцы сашчоўкваліся, калаціліся. Вочы ліхаманкава пворылі, і ад таго, што зьнянацку наткнуўся на шапку, раптам зьявілася думка.

— Схаджу да Бараноўскага.

Бараноўскі сядзеў на канапе і чытаў роман-газету. Ён пасьпеў ужо зрабіць сваю работу—падаглядаць жывёлу—і цяпер, пасьнедаўшы, разгарнуў «Наталью Тарпаву».

Бараноўскаму пад шосты дзесятак. Але выглядае ён зусім маладым, і толькі некалькі сіваватых валасоў у клінаватай стрыжанай бародцы пачынаюць гаварыць пра яго гады. Некалі, калі яшчэ быў пан—ён служыў у яго хурманом. Бываў у Варшаве, у Маскве, у Беластоку. За час хурманства і выслугоўства нажыў сабе добры кавалак грошай. Дзяцей ня было—складаў іх у кучку; марыў пра свой уласны маёнтак. Калі прышла рэволюцыя—разьбіліся мары ўдрыг. Нечага было рабіць—астаўся у маёнтку. Думаў сабе отруб зямлі засвоіць, але калі ў 1918 парабкі забралі яе і зрабілі комуны, разам з імі падаўся і ён. Дзе дзе нешся. Можа і пражывецца.

І пражылося. Хораша ці дрэнна, а пражылося. Шмат чаго не падабалася Бараноўскаму, але цярэў. Нездаволенасьць выказваў цішком.

Калі ўвайшоў Галкоўскі—зьняў той акуляр, у бок адлажыў «Тарпаву».

— Садзіся. І закурыць, мабыць, з сабою ўзяў? Давай.

Закурылі.

Расказаў Галкоўскі крыўду сваю. Каротка, жмакаючы шапку, расказаў.

— Ну і дурна зрабіў,—заклучыў Бараноўскі

— Чэму?

— А так—дурна. Нашто было хадзіць ды крычаць. Што гэтым паможаш? Гэта як быў Бабанаў, дык можна было што-хоць рабіць, а гэта чалавек круты. Рабіў-бы так, як я. Я сабе сваю работу знаю—зраблю як сьлед, сумленна зраблю—от ты да мяне і прычпіся. Мною і даражаць, хоць сабе я і ў другі бок гляджу. А ты крыку нарабіў.

— Але, нядобра.

— Вядома. А цяпер яшчэ як гэтых новых напрымалі, то нас, брат, зразу назад папруць. Бач, у яго ўжо новыя актывісты пазнаходзіліся, галадранцы гэтыя. От ён з імі цяпер і будзе варочаць.

— Чорт яго ведае, калі-ж злосьць. Няхай бы гэтыя новыя і парасят гэтых кармілі, а то ты рабі, даглядай, а яны спажываць будуць. На гатовым кожнаму добра жыць будзе. Далучыліся паёк браць дармавы.

Бараноўскі ўзяў «Тарпаву». Паварочваў, пагартаў лісткі, нанавя назад перагартаў—палажыў на канату.

На сьцяне ў рамках—пад шклом рыжаваты портрэт.

Падышоў да яго, прыглядзеўся.

Палажыўшы на калені рукі, у выпрасаваным гарнітуры сядзеў мужчына. У старамоднай доўгай спадніцы збоку стаяла жанчына. Жанчына палажыла правую руку на мужчынскае плячо.

Вось які быў. Сора пасья шлюбу здымаліся. А што засталася цяпер.

— То ты нядобра зрабіў,—павярнуўшыся сказаў да Галкоўскага.

— Хоць цяпер і панапёрла з сёл далучэнцаў, а ўсё-ж так ня трэба. Чаго добрага возьмуць выключачць, а тады дзе хоч дзявайся. А ў колгасе ўсё-ж яно лепш... Хадзем.

На дварэ нафтаю чохкаў млын. Стаялі завозьнікі. У кузьні цяжка гохлакі малаткі. Кучаю ля дзвярэй ляжалі плугі, бароны.

Да вясны ладзілася снасьць.

III

Малюзе на пяты дзiesiąтк. Каранасты, здаровы,—роўным напірыстым голасам, чоткімі рухамі—ён рабіў уражаньне ваеннага чалавека. Чорная барада і вялікая ўпэўненасьць—у гэтай фігуры неяк прыгожа не пасавала.

Малюга з 1917 комуніст. У 1905 быў на Донбасе на шахтах. За рэволюцыйную дзейнасьць арыштавалі, судзілі на адседку ў астрог. З астрогу ўцёк і тайком вярнуўся на бацькаўшчыну—у Магілеўшчыну. У 1906 з гарадоў рэволюцыйнае рэха пака-

цілася ў сёлы. Малюгу зноў злавілі і засадзілі на пяць год ссылкі.

— Пабачыў і гора і сьвету. Бачыш—валасы сівыя кустамі павыскаквалі,—успамаінае ён.

Семнаццаты. Мітусьня. Залпы. Армія. Дэмабілізацыя. Сельсавет. Работа. Райвыканком. Розныя пасады. Зноў сельсавет і—старшыня колгасу.

Сівымі кустамі валасы. І густымі. Затое гарт і энэргія ў нутры.

— Я прышоў сюды—была комуна. Было пятнаццаць сем'яў. Жылі комунары і ня зналі што такое комуна. Жылі саматужным спосабам. Старшыня, Бабанаў Сяргей, запіў. Гаспадарчасць, дысцыпліна прапала. Надумаўся—паехаў у шахты. Адтуль партыйны білет прыслаў—сам не вярнуўся. Зьвіхнуўся чалавек.

— Жылі саматугам. Навучыліся хто куды глядзець. І гаспадарка падаць пачала. Ад таго і парабіўся такія Галкоўскія да Бараноўскія. Бараноўскі маўчыць, а хітры. Ходзяць чуткі, што ў дзевяцьсот пятым рэволюцыянераў выказваў.

— За час Бабанава навучыліся пагульваць. Крэдыту 10.000 набралі, а карыснага нічога не зрабілі. Кватэр мала, жыць няма дзе, а дасюль ніводнае хацінкі не паставілі. Улетку самі гулялі, а на работу наймалі. Тысяч па дзеве клалі на наймітаў. Сьмех казаць, а перад сельсаветам стаяла пытаньне—хоць індывідуальна абкладай комунараў.

— Вінавата галава. Праўленьне з зяцёў, з цясьцёў ды з усялякіх сваякоў складзена было. Нека-

торыя асталіся і цяпер. Да перавыбараў пачакаем. Паўтары камуністы на ўсё праўленьне і на колгас. Аўчынкі на днях размяркоўвалі, дык не бяднейшым пашыць кажухі наважылі, а кожнаму—хоць на чатыры часці разрэзвай—а давай.

— Шмат нездаровага засталася і цяпер. Што зробіш. Я думаю—з сёл от, што далучаюцца, здаровы ў мяне будзе актыў. Бедната. Ёсьць хлопцы—любата. Мне от на іх трэба і апірацца. І цяпер ужо памагаюць шмат—связаў на душы. Ня ведаю—ні з кім яшчэ не гаманіў—а думаю цэнтр аздараўляць так: з сёл лепшых хлопцаў сюды перакінуць, а тут, гэтых—у якасьці кары, калі ня будуць папраўляцца—перасяляць на тэрыторыю...

Малюга хацеў нешта ўспомніць.

У хату ў лапцях увайшоў мужчына. Рэдкая рыжая барада і сівы мехаваты халат рабілі яго вусім нізкім. Толькі твар здаваўся вялікім, а глыбокія сьляды воспы рабілі яго старым.

— От гэты можа расказаць,—кажа Малюга,—яму тут было папала. Тут быў такі час, што пад нож усё клалі: кароў, сьвіней, авечак—абы добра нажэрціся. Ён не згаджаўся. Бузіў, як яны казалі, дык узялі ды выключылі з камуны. Цяпер мы Пімана назад забралі—золата, а не стары.

Піману зрабілася трохі ніякавата. Ён скубануў сваю рэдкую рыжую бараду і пагалузю вачыма. Ад гэтае Малюгавае пахвалы ён нібы засароміўся.

— Мала што было, Якубавіч. Было ды прайшло. А я от зайшоў, каб гэта даведацца, як нам будзе з негінцамі рабіць. Што трэба, яны абагулілі, плугом трэба папраўка, а куды ім адвозіць? Учора ў мяне ўпаўнаважаны пытаўся.

Малюга прамаўчаў.

— Я ўжо думаў. І надумаўся так. Майстэрню адну трэба зрабіць тут, у нас. Няхай сюды і вязуць. А каваля гэтага, што на Альхоўцы жыве, таксама сюды забраць. Ты там будзеш—і скажы от яму, каб у аўторак на праўленьне прышоў.

Яшчэ аб сім-тым пагаманілі з Піманам. Пасья больш мужчыны пачалі зьбірацца. Той заяву ў колгас прынёс і прасіўся прыняць. Той—упаўнаважаны па справах прышоў. І трэці, і дзесяты. Кожны мае чаго—параіцца, пагаманіць.

У хаце зрабілася душна. На дварэ паволі слаўся зырок. Ціха шлапаватымі лапцямі наступаў вечар.

У хатах запальвалі агні.

IV

У школу, што на водшыбе сяла, сабралася поўна народу. Мужчыны на лаўкі вучнёўскія паселі, локцямі паапіраліся—пакуль пачнецца—талкуюць. На вокны паўзлазілі малодшыя. Жонкі каля парога паўрымшчваліся. Рэшта стаяць.

— Ці не на колгас сабралі нас?—пытаецца адна ў аднае кабеціна.

— На колгас, бабка,—умешваецца мужчына.—
Ці ня пойдзеш ты?

— Хаця ты пайдзі, а я сама знаю, што рабіць.

— А чаго-ж ты так сярдзіта!

— А што мне з табою зубы скаліць... Як ты думаеш, Хімка, ці добра гэта будзе.

— Хто-ж яго ведае, цётка, паслухаем, што скажуць.

— А я дык ня ведаю, што мне і рабіць—сыноўжа маіх няма—у горадзе.

— Мо' пачынаць пара. Усе сабраліся, каго-ж чакаць больш?

— Але пара.

— Давайце.

Пачалі.

Ад стала голас дакладчыкаў пачуўся—змоўклі. Чутно было: партыя, рэволюцыя, соцыялістычная будоўля, колектывізацыя. Давайце рабіць. Давайце пачынаць жыць так, як вучыў Ленін. Будаваць сваё жыццё можам толькі мы. Права гэтае мы заваявалі. Давайце.

Ад парога тоўстая кабеціна, штырхаючыся, крычыць.

— Я не пайду! Мне і так добра жыць, і я ў колектывы не хачу!

— Мая падумка—пачакаць.

— Паталкаваць больш трэба.

Талкавалі. З махоркаю, з дымам выкідвалі словы—цяжкія нескладныя, як зямля. К сталу, самі сабою гаварылі—раскалупвалі адвечны нагар.

— Пытаньні...

— Мне, слова хачу. Праўды няма цяпер, от што. У швагра майго голас адабралі, а што ён вінават быў, што стражнікам з гора служыў? Калі так робіцца, то ў колгас не пайду і я.

— Вялікая бяда—не папросім.

— Папросіце! Я кажу—праўды няма. Так будуць ашукваць і з колгасамі.

— Не агітуй. Знаем, хто каго ашуквае. Ты сам такі, як і швагрусь твой, дык і гнеш туды.

Высунулася наперад паджылая маладзіца. Папраўляючы хустку скоранька загаварыла.

— Я прашу, каб мне тут сказалі, што рабіць. З восені яшчэ падалася ў колгасы, а брат, як пашла я, усё пад замкі пабраў і нічога не дае мне. Няхай, кажа, цябе там і кормяць і адзяюць, дзе робіш. А за што-ж маё прападаць будзе, і хіба-ж я ў яго за наймічку была?

— Што-ж—гэта і па суду часьць аддаць павінен.

Брат, Андрэенка Саўка, у здаравенным кажусе прылерся да печы. Густа нэрвова пушчаў дым.

— Хваробу!

Ганна ўперад некалькі была вышла замуж. Год назад памёр муж. Забраўшы свае рэчы, прышла да Саўкі. Можна нічога было-б, але схадзіла аднойчы на жаночы сход, і пачаліся nelaды. Сучкаю абазваў тады яе Саўка і загадаў, каб дзе ня сьлед ня швэндалася. Жорсткі, зайздросны чалавек Саў-

ка—да багацтва заўсёды праг і з Ганны скуру
работаю драў. Прышла яна ў колгас як стаіць,
ніяк не магла забраць у брата свае часьці.

— Хваробу!—буркнуў ён ад печы.—За тое, што
рабіла ў мяне, то і жэрла, а свайго я аддаваць ня
стану, і не брашы, як сучка.

— Ададзі!

— Кіньце! Не пра гэта тут гаварыць трэба. Пра
колгас, я думаю, што нам зрабіць трэба. І каб гэ-
та, што трэба, дык абагульваць зараз пачаць, а то
мы цяпер адзін да аднаго, недавер'е маем. Жывом
так па адным і адзін аднаго, выходзіць, злодзеем
лічым, бо, думаеш, можа ён цішком гаспадарку збы-
вае. Я тут ад усіх беднякоў гавару, што колгас
трэба даўно організаваць і нечага цяпер адцяг-
ваць.

— Верна. Мы даўно так думаем.

— Гэта вы думаеце, а мы яшчэ не падумалі,
і няма чаго тут за ўсіх гаварыць. Няхай дзе аргани-
завалі, там і жывуць, а мы пачакаем ды паглядзі-
мо. За каўнер ня капае, дасюль так па адным жы-
лі—пажывом і яшчэ, а ня то яшчэ крычаць.

— Добра ім гаманіць, калі самі, мусіць, усё ўжо
распэйгалі. Яўсеенка тут казаў на другіх, а я-ж
сама бачыла, як ён салому прадаваў. От што.

Яўсеенку нешта кальнула. Сапраўды—можа і ві-
наваты ён, але ці-ж гэта злачынства? Зноў руку
падняў—да стала, каб усіх бачыць—прашчы-
хаўся.

— Верна. Я дзясвіцельна восім кулёў прадаў, але-ж гэта я лічу, што не разбазарыў я. У мяне можна сказаць, патрэба вялікая ў грашох была, дык я і прадаў, а што гаспадаркі не распушчаў, дык гэта скажа ўсякі. Восім кулёў прадаў і калі, дык я іх і вярнуць магу... Я вярну гэтыя кулі.

Яўсеенка схаваўся ў людзях. І ад таго, што змоўк яго голас—замулелася, выпукнулася шчырасьць яго гаворкі. Нанава перавязала кабеціна хустку. Ніякавата зрабілася, што здарма ўпікнула чалавека. На крыху апанавала цішыня і толькі, калі вярнуўся Яўсеенка назад па шапку, што забыўся на стале—заўважылі і загаварылі зноў.

Гаварылі доўга, няскладзіста. Кожны па-свойму, кожны сваё. Жонкі ўпіраліся—боязна рабілася пачынаць колгас. Андрэенка ля печы стаяў моўчкі. Хацелася выступіць, сказаць, але нашто? Усё адно ён нічога не паправіць. Надта захадзіліся. Нават сусед яго Яўхім, што яшчэ ўчора згаджаўся з ім, сёння пра другое гаварыць пачаў. А яшчэ і сусед. Плюгата!

— Хадзем.

Ён штурхнуў пад бок старога Анупрэя. Сыцэпа-нуўся той—ніто спужаўся, ніто думку перабіў яму Саўка—лупнуў выцьвільнымі вачыма.

— Што?

— Хадзем дахаты, чаго тырчаць тут!

— А то-ж, я ўжо да канца пабуду, паслухаю,—зашавяліўся стары.—Ты калі што, дык ідзі, а я ўжо пабуду.

— Няма чаго,—аскірзнуўся Саўка. Наставіў каўнер і, праціскаючыся між жанок, падаўся да парога.

Гамонка ня сьціхла.

— Ну, то як?

— Што як? Калі тут і валаводзяць трохі, то няма чаго глядзець на гэта, і відно, пад чыю дудку яны іграюць. Сабраліся—значыць вырашаць трэба.

— Пішы, прызыдум, што калікціў хочам зрабіць!

— Пачакаць трэба!

— Няма чаго чакаць. Мы самі наказалі Малюгу, каб прыехаў, а гэта за нос вадзіць будам? Гавораць, як камары куцьцю таўкуць. Буржуаз нейкі вас заядае тут. Каму невядома, што колгасы куды лепш жывуць за нас?—Усім! Чаго-ж доўга таптацца на гэтым. Мы ўсе гэта разумеем і няхай Малюга галасуе.

— Правільна.

— Нічога ня правільна, а я не хачу!—спрачаецца кабета.

— Як ты адна, то нічога. Галасуй Малюга.

Малюга прагаласаваў.

V

Галкоўскаму ня быць спакойным. Галкоўскаму начамі доўга ня спаць, а думаць. Зрабіў глупства. Ня трэба было сварыцца. Ускочыў і нарабіў крыку. Цяпер гатовы выключыць. А дзе тады дзенешся? Куды пойдзеш? Пачынаць спачатку жыць

аднаму—няхай яно згарыць. Гібець дзень і ноч, тузацца, карпець і век прападаць? Зрабіў глупства. А Бараноўскі? Чорт Бараноўскі—хітры чалавек. Сам знаю—ня так яму жыць хочацца, а маўчыць. Трэба, кажа, быць ціха. Сволачы!

Пасьля работы стаміўся, але спаць ня лёг. Вышаў на двор. Ноч. На ўзгорку за брамаю гарэлі агні. Павярнуў туды.

Перад днём адпачынку колгасьнікі сабраліся ў клуб. Той газету чытае, той гуляе ў шашкі, а таму захацелася прысьці пагаманіць. Сабралася ў кучу мужчын з пяцёра, аблажылі лакцямі стол—слухаюць як расказвае Ларывон пра здарэньне з кулаком.

— Прыехалі мы да Замышанскага, так і так, кажам, нам трэба апісаць тваю гаспадарку. Апісвайце, кажа, што-ж я не пярэчу, апісвайце. Ну і пашлі апісваць мы. Што за чорт,—знаем што ў яго гаспадарка, як панская была, а гэта як скрозь зямлю прапала. І сам ён за намі ходзіць і паказвае. Чуем пасля знадворку ў дрытвах бразгае нешта, развалілі—аж ён карову туды схаваў. Во хітра.

— Уга, панавучваліся!

— Ну і апісалі. А ў гумне пад запорами добра ўсялякага гібель пазнаходзілі. Ага! А жывёлу, сукін сын, разбазарыў. Па швагрох ды сваякох параздаваў... Хітрыя, брадзягі.

— Дзіва што.

Надышоў і прысеў Галкоўскі.

— Пра што гэта вы гаворыце?
— Ды пра ўсё пакрысе, а што скажаш ты?
— Няма чаго ў мяне гаварыць. Дзе-ж Цімох
хочь бы радзію завёў.

— Няма радзію. Папраўляе. Давай лепш газету
пачытаем. Чытай, каб мы чулі ўсе.

— А чорт яго. Тады ўжо ў шашкі лепш пагу-
ляць,—павярнуўся і пашоў да другіх. У дзв'ярах
паказаўся Піман. Угледзеўшы яго, Галкоўскі нешта
падумаў і сеў адзін. Пад рукою замулелася нейкая
галушачка. Галушачка папала між пальцаў, заска-
кала, закачалася між іх, а тады выпсчаўкнулася
і ўпала на стол. Разам з ёю ў галаве як-бы адшча-
мілася ад другіх адна думка. Галкоўскі напяў на
яе ўсю ўвагу. Качаючы галушачку, ён як-бы качаў
і аглядаў з усіх бакоў і думку, а яна ўсё акругля-
лася, вырастала, калі галушачка пад далоньню
раздушылася, акрэсьлілася ў рашэньне: з Піма-
нам трэба пагаманіць. Яго паважаюць. Няхай ска-
жа Малюгу, што я так гэта, што пагарачыўся за-
надта. І нічога каб не рабілі, а то гатовы чорт ве-
дае што. Няхай скажа. Папрасіць трэба...

Ідучы дахаты, Галкоўскі нагнаў Пімана.

VI

Пачалі збірацца завідна. З далёкіх, з блізкіх
сёл папрыходзілі і—пакуль пачнецца—знаходзілі
сваю гаворку.

На стале сакратар Ягор шворыў яшчэ нешта ў
паперы, бразгаў галушачкамі па лічэбніку і, сяды-

тады устаўляў сваё слова. Ад лампы на стол падаў цень яго кубанскае шапкі. На паперах зграбна, у радок стаўляліся кривулькі.

— Даволі, кінь ты ўжо—і дня табе нехапае!

— На цэлую пяцёхгодку крывулек настаўляў. Калі толькі разьбірацца ў іх будзеш?

— Ладна, канчаю ўжо, калі так надакучыў.

Устаў, выпрастаўся. Кубанка высока—як на тычцы—паднялася ў столь. Сядзеў—ня відно было, а падняўся—даўжэразнага росту аказаўся сакратар. Тонкі, выгіністы—згробшы паперы—накаса пацыбаў да шафы.

Народу зьбіралася ўсё больш. Паўсьпіраўшыся локцямі, грудзямі абсели стол. Шапкамі лампы на хату засланілі. На лаўках каля сьцен садзіліся. Стаялі ля парогу. У перамяжку—жанкі, мужчыны, дзеці.

— Дык што-ж гэта—ужо і сесьці няма дзе? Трэба, хлопцы, лавак больш прынесьці,—варочаючыся заўважыў сакратар.

— Ды праўда, каб гэта сесьці было.

— Малод—пастайш.

— Мала што. Мне яшчэ дадому колькі ісьця.

— Даволі гаманіць, мужчыны. Стаўляйце ды будам пачынаць, чаго цягнуць, калі ўсе пазьбірліся.

— І праўда, чаго прастарэжаваць?

Малюга залез за стол. Скінуў шапку, паперынку
нейкую адпихнуў ад сябе.

— У нас сягонья ня шмат пытанняў: падрых-
тоўка да веснавое сяўбы, прыймо новых членаў
і розныя. Можа яшчэ хто мае? Тады кажэце.

— А што-ж тут—больш нічога і ня прыдумаеш.

— Давай так.

Малюга пачаў асьвятляць становішча рэчаў. На-
дыдзе вясна. Трэба рыхтавацца загадзя. Каб ня
сесці макам. Каб усё было гатова. Ато—катора
пара, а хваліцца занадта няма чым. Члены праў-
леньня на мясцох ня ўсе добра працуюць. Насен-
ныя фонды ня ўсюды цалкам ссыпаны. Дзе-ні-дзе
80 проц. Калі запазыніцца—ня будзе часу пра-
чысьціць, пратруціць. Тое-ж і з рабочаю жывёлаю.
А колькі паламаных, пансаваных машын! На паля-
ваньне ідучы, карміць сабак ня будзеш. Трэба ар-
целі. Трэба брыгады. Трэба пачынаць рабіць. Спа-
борнічаць.

Доўга гаварыў Малюга. Гаварыў спакойна, роўна.
Голас вырываўся звонкі, точаны, і ад таго, што
гаварыў трошкі ў нос, здавалася быў металёвым.

— Ну што-ж—гэта панятна,—першым парушыў
спамой нечы голас.

— Раз панятна, то і рабіць нешта трэба.

— Дык от трэба пагаварыць што рабіць.

Гаварылі. Коротка, карава, як маглі—з дымам,
з махоркаю, у духату выкідалі крыгі слоў. Ад за-
доў падаваліся наперад, пярэднія выходзілі ў сен-

ды, варыліся, думкі ў галовах варылі, раіліся, а гады—наважылі:

— Забясьпечыць дастаткова насенны фонд.

— Зараз-жа пачаць ачышчаць. Каб скарэй увіхнуцца—да адказу панягрукваць машыны. Рабіць на дзьве, а дзе трэба— і на тры зьмены.

— Па сёлах парабіць адмысловыя брыгады па зборы попелу.

— У цэнтры організаваць рымарскую і кавальскую арцель,

— Снасьць і збруя павінны быць спраўнымі як сьлед.

— Ты як, Андрэй, на гэта глядзіш? А можа твая кузьня і там магла-б астацца?

Альхоўскі каваль Андрэй—малады, сьціплы хлопец ціха сядзеў каля вакна. Калі яго запыталіся—ён вылузаў свае сьціснутыя плечы, падаўся крыху наперад, і нясьмела запырэчыў.

— Там ёй заставацца няма чаго. Тут арцель, і работа куды спарней пойдзе, а аднаму што за работа.

— Чакайце, чуць не забыўся,—успомніў Малюга.—Нам на вясну прысылаюць тры трактары. Але трэба даць 3.000 р. задатку, а з касы гэтых грошай узяць мы ня можам. У мяне ёсьць прапанова, каб на гэтыя 3.000 рублёў зрабіць нядзельнік на лесазагатоўках.

— Ну ясна. Куды лепш як з кішэні траяк выкідаць.

— Кончылі. Цяпер будам прымаць у колгас.

Заяў набралася цэлы пук. Шмат хто прыехаў, каб самому паглядзець, ці прымуць яго сёння ў колгас ці не. Увесь час яны сядзелі моўчкі ў куткох, а гэта панастарожваліся. Вырашаўся іх лёс. Што-ж то, скажуць? Ці будуць пытацца, чаму да гэтага часу не падаваўся? А што будзе сказаць? Чорт яго ведае. Як прагаласуюць? Гатовы яшчэ ня прыняць?

*«У колгас савецкай беларусі заяўленьне
Палашкі Здрок з Нізкога.*

*Прашу прыняць мяне ў колгас, як я не за-
тасалася тады на сходзе. Сям'ю маю з трох
душ. З сабою магу даць карову, але калі вы
яе ня возьмеце, то я буду больш рада.*

Прасіцель ПАЛАШКА ЗДРОК».

— Бабка добрая—прыняць. А карову, што-ж, яна мае права пры сабе мець.

— Прыняць. Чытай, хто далей.

— Носка Апанас з Карнога.

— І гэтага прыняць. Бядняк чалавек, чыста пролетар.

— Шэўчыкаў Іван.

Над Шэўчыкам заспрачаліся. Гад чалавек. Скуры сваёй толькі спрыяе. Летась быў паступіў

у комуну, каб дзяцей вучыцца паўстройваць, а паўстройваў—назад выпшаў. А гэта ўсю гаспадарку перш распрадаў, а тады ў колгас пачаў уступаць. Адмовіць.

Шэўчыку адмовілі. Хацеў той паспрачацца, «сваю» праўду расказаць, але пачухаў патыліцу—вышаў.

Між пальцаў у сакратара засела новая заява. Роўным завостранным почаркам на доўгім лісьце паперы чыста напісана:

«В колхоз «Савецкая Беларусь».

гр-на Криянова Евдокима

ЗАЯВЛЕНИЕ.

Сим довожу до сведения, что на протяжении многих лет я был слепым оружием в руках православного духовенства, исполняя роль диакона Забытянской церкви. Последние годы жизни советской власти и рост социалистического сектора в советской стране доказали мне, что я глубоко заблуждался. С великой радостью я прозрел, что коммунистический строй—это не безумие, а храм будущего человечества, в пользу чего я отказываюсь быть служителем религиозного культа и прошу принять меня членом вверенного Вам колхоза.

Проситель КРИЯНОВ ЕВДОКИМ».

— Ого! Чаго добрага і папа свайго мець можам.
— Адмовіць!
— Яшчэ два тыдні таму назад з кулакамі па-за
вугольлю перашэптываўся, а гэта «прозрел». Ачмо-
віць.

— Канешне, адмовіць.

— Хто далей, давай.

— Яшчэ шмат!

— Чытай!

З заявамі кончылі к поўначы.

А Галкоўскаму сёння спакойным ня быць. Гал-
коўскаму тырчаць ад самага пачатку на пася-
джэньні. Як ніколі—пільна слухаць, што гавораць
гэтыя кажухі, радавацца, калі спрачаецца з імі
Панкрат за «роўны» падзел аўчынак, за прыём
у члены, і слухаць—хаця-б не зачэпілі самога. Але
зачэпілі. Здавалася, ужо канчалі пасяджэньне і ні-
чога ўжо не магло быць, але раптам—устае Ма-
люга, далей адсоўвае ад сябе заваленую паперынку
і пачынае:

— Таварышы, мы сёння гаварылі пра весна-
вую сяўбу, пра нашу работу. Добра калі рабіць
сумленна. Тады будзе толк. Але хто гэту нашу
работу падрывае—ён падрывае работу ўсяе дзяр-
жавы...

І Малюга пачаў гаварыць пра факт. Пра гэты
невялічкі факт у яго кватэры з Галкоўскім.
Ня раз падрываў аўторытэт колгасу. Ня раз
адмаўляўся ад работы. Калі будзе такі прыклад
старых комунараў—нуль цана ўсёй колгаснай ра-

боце. Трэба дысцыпліна. Трэба форма буйнага селавы-гаспадарчага прадпрыемства... І вось набліжаецца тое самае, чаго каторы дзень чакаў Галкоўскі. Чакаў і баяўся. На людзях, пры ўсіх пра яго гаварыцьмуць. І каб усе на яго глядзелі.

— ...За гэта, я думаю, мы пастановім Галкоўскага перакінуць з цэнтру ў сяло, а сюды на яго месца ўзяць новы, здаровы элемент. Гэта ў якасьці выхаваньня. Пабачым, што будзе далей. Калі Галкоўскі і надалей не паправіцца—выключым.

— Можна ён і так цяпер паправіцца,—кажа Панкрат.

— Мог паправіцца дасюль. Гэта не пяршыня.

— Згадзіцца з прапановаю.

— Галасуем!

Па рашучасьці, па гэтых паднятых руках толькі цяпер зразумеў Галкоўскі, які вялікі праступак ён рабіў увесь час. Усе згадзіліся. А ён стаіць. Ён глядзіць ім у вочы і хоча спрацацца. Увесь час падрываў работу і ня знаў, што ня толькі Малюга крычыць на яго, а крычыць увесь натоўп. Крычыць моўчкі, спакойнымі галасамі рук.

«Я больш ня буду»—здавалася толькі падумаў сам сабе, а прагаварыў моцна. Тады ўжо поўным голасам кінуў у натоўп:

— Я больш ня буду!

— От ты пакажы, што ня будзеш. Мы паглядзімо...

Пасяджэньне зачынілася.

VII

Галкоўскі ішоў дахаты. Цёмная ноч. Рыпяць лязы. Рыпяць боты. Рыпяць цвёрдыя, ахрыплыя галасы, іздаецца, сама гэтая цемь рыпць здушаным хрыпам.

— Слухаў Бараноўскага, — думае Галкоўскі. — Чорт ведае каго слушаў. Апаскудзіў сябе толькі, аббэсьціў, а Бараноўскі—сволач. Круціў, як лялькаю гуляючы. Яму трэба было вярнуць даўнейшае, панскую выгаду, а я чаго ішоў за ім? Як цялё прыручнае, хадзіў усьлед. Дурань!

Красавік 1930 г.

Менск.

ПА РУЧАІНАХ

Калі ехаць зімою па Магілеўшчыне, трэба злазіць з саней і за цуглі зводзіць каня ў глыбокія ручаіны. Па ручаіне праедзеш удоўж ціхаю, асцярожнаю ступою, а тады па другім беразе ўскарабкаешся наверх і ўжо смела гэйкнеш на каня. Рвануцца сані, бырзьне ў вочы халаднаваты вецер, і паволі—з цемры, з ветру—выплывае аганькамі сяльцо. Тады трэба зноў прыцішаць хаду, бо па вузкай, круглай, як перавернены дагары жолаб, вуліцы шыбануць сані ў бок, у канаву, і трэба будзе злазіць зноў, каб памагчы ўскарабкацца каню на сярэдзіну.

Па дарозе комунар Пракоп знаходзіцьме нейкія слупкі і паказвацьме межы колгасу. Летась яны былі вунь там (у той бок падымаецца рука), сёлета пасунуліся сюды, а гэта трэ будзе слупкі ўжо выкідаць, бо Бухарына-Пролетарскі колгас пашырыў свае межы аж на 9000 гектараў.

Пракоп яшчэ пачне расказваць, як тут шмат ёсьць нядобрых людзей, што падганяюць кліпкі ў рабоце па колектывізацыі, як шкодзяць і распускаюць усялякія чуткі кулакі. І хіба дзіва? Яны

нават два разы палілі комуну. Дзіўней тое, што ёсьць такія, якія зьвіхнуліся.

З жалем Пракоп скажа, як у сяле Прудок «праз прапанду даўнейшага матроса і партыйца хіснуліся селавікі. Усе былі запісаліся ў колектыў, а на заўтра 25 чалавек падало заявы, каб выйсьці назад. А «матрос» з кулакамі завёў хэўру, паддаўся ім, бо ажаніўся з кулацкаю дачкою і іграе ў іхную дудку»...

Шмат чаго яшчэ раскажа Пракоп. Паволі, хрыплага рыщецьме яго голас, і ня разьбярэш іншы раз, ці то палазы крахтанулі раптам пад ухабу, ці то вылузалася Пракопава слова. А сам ён карчукаваты, пакладзісты, і ў фігуры непаваротнасьць паважаная нейкая. Шахцёр сам Пракоп, і ад гэтае работы пад левым вокам знак сіняваты застаўся — пад скуру чарнільнымі лужынкамі паўядалася гэтая сіль. Як гаворыць Пракоп, то ўвесь час, здалёк недзе, пырскаюць халаднаватым бляскам вочы.

Калі з вамі ехацьме хатнік Штабны—сухарлявы, доўгі, як стусіна хлопец—дык ён абавязкова пераб'е ўсялякую гаворку, перакажа нанова пасвойму так, каб было харашэй. Пасьля ён пачне гаварыць, як яму аднаму на два сельсаветы вельмі цяжка працаваць, як без яго нідзе нічога ня зробіць, і закончыць тым, што на яго вельмі злосныя ўсе настаўнікі і настаўніцы раёну, бо нешта раз на раённым сходзе ў Касьцюковічах ён «выступіў і пабіў іх ушчэнт».

Па дарозе давядзецца праехаць праз Муравілье—вялікае, з пакручастымі вуліцамі, сяло. Збоку мільгане старая белая цэркаўка, дзе-ні-дзе рыпнуць на вечарынку дзьверы, і па адным азауцца сабакі.

— От тут кулакоў шмат было,—скажа Пракоп,— і ня так кулакоў, як несъвядомых, бо ўвесь час попрызыкаваў. Доўга калібаліся селавікі, але қатора пара, як у колгас ужо падаліся, а поп як пазнаў, што нічога ня будзе, як ён хацеў, дык сам у колгас прасіўся, хэ-хэ-хэ...

— Я тут здорава пытаньне паставіў,—дадасьць Штабны.—Я тут як прачытаў штук колькі лекцый пра рэлігію ды пра ўсялякую іншую работу, дык і паставіў на сваім. І ад папа адкаціліся.

Згадзіўшы, уперадзе перамігнуць новыя аганькі. Нокне Пракоп—сіберным ветрам шыбане ў твар. Паўз гумны, паўз раскарачыстыя сухадрэвы зачакхаюць падковы па цьвёрдай, з грыбаватымі хаткамі, вуліцы.

Вы прыедзеце ў Пушкова.

II

Маленькая, нізенькая, як запалкавая скрыначка, хатка. Скрыначка гэта перагароджана на дзьве палавіны, і ў першай з боку прыкархнула печ. Заходзяць мужчыны, жанчыны, дзятва. Спалоханая газавачка на гзымсе сіліцца зазірнуць кожнаму ў вочы, але—віхаюцца бароды, труцца кажухі,

пыхкае ўгору густы махоркавы дым, і ніяк не пазнаеш ніводнага чалавека.

На покуці, над сталом у другой палавіне вісіць лямпа. Кожны сіліцца пралезьці ў гэтую палавіну, кожны хоча праплішчыцца бліжэй да стала. А хата ўся ўжо запакована: паразьмяшчаліся на эдліках, на ўслонах, на лавах, на куфрах і ўстоячкі сярод хаты. Тыя, што ня месьцяцца ў хаце, сабраліся чарадою на вуліцы і прыліпаюць да шыб.

У хаце—дым.

У хаце—духата.

Сход.

— Ведаеце пра што сёньня гаварыць будам?— пытаецца старшыня сельсавету.

— Ведаем, але гавары.

— Паслухаем, не пашкодзіць.

— Дык от—сход лічу адчыненым. Мы сёньня сабраліся, каб абталкаваць пра колектыў. Вы ведаеце, што наш раён сучальнае колектывізацыі— ударны так сказаць... Пара ўжо рыхтавацца да веснавое сяўбы, а ваша Пушкова зусім адстала... Трэба, каб от вы вырашылі і, калі што, дык пачынаць з насеньнем, ды з коньмі, а то зрываецца работа... Мерапрыемствы нашае партыі і савецкае ўлады мы павінны выканаць... От так, лічу, будзем і пачынаць. Калі што каму няясна, дык пытайцеся— давайце паталкуем. Хто што мае яшчэ сказаць?

Натоўп загаманіў між сабою, перш паволі, нехаць зашоргалі галасы, а тады пачалі накідацца выразнымі думкамі.

— Ну, вот, вы кажаце, колектыў, а ці добра ў ім жыць будзе?—азываецца з першае палавіны голас.—Няхай-бы больш нам чаго расказалі, што гэта за колектыў і якія парадкі ў ім. Ды каб тут от і зачытаць гэтыя парадкі, тады больш чаго панялі-б і паталкавалі.

— Колектыў, па-мойму, гэта добра. Я ведаю, скажам, як і на будоўлю пойдзеш, то гуртам куды спарней як аднаму, але з коньмі, па-мойму, трэ' было-б пачакаць да вясны. Цяпер сама што зароботкі пачаліся ў лесе, то кожнаму і зарабіць хацелася-б.

— Табе добра зарабіць, Ігнат, бо ты каня маеш, а от такі, як я, з чым зарабляць стане, калі ў мяне адна аўца ў хляве хвостом матляе.

Ніто спрэчкі, ніто запытаньні пасьпаліся з усіх бакоў. Прыслухоўваецца, запісвае старшыня, а тады адказваць пачынае.

— Вы самае галоўнае—з коньмі ды зароботкамі, а таго ня ведаеце, што, каб пачаць па-новаму жыць, то ўсё добра абмеркаваць трэба. Як мы будзем пачынаць сяўбу, калі ня ведаем, чаго і колькі ў нас ёсьць. А калі пачакаем, то надызде вясна, а мы ня ведацьмем, з чаго і пачынаць. Ніто абгульваць, ніто засявацца. Так што трэба рабіць цяпер, а не тады, як на паляваньне ісьці. Хто яшчэ што скажа?

— Дай мне!

Старшыня зірнуў у-бок.

— Гавары, толькі ня баўся, як заўсёды.

Выпрастаўся на ўвесь свой даўжэзны рост Штабны, сажмакаў кубанку пальцамі, падняў яе над галавамі—пачаў. Плян Даўэса, Юнга, колёнізацыя, прыгоннае права, Комінтэрн, Ліга Нацый, капіталістычны лад, Форд, Стынэс, Кітай, 1905 год, пяцёхгодка, індустрыялізацыя, колектывізацыя—усё ўспамянуў Штабны. Доўга гаварыў. Перш роўна, стрымана, а пасля кавалкамі пачаў вырывацца голас, і моцна тузалася над галавамі кубанка. Па шчкаках цуркамі паліўся пот і ад ляпмы блішчаў на пляскатых сківіцах.

— Пасля ўсяго гэтага ясна, таварышы, што нам трэба арганізавацца ў колектывы і пачаць новае жыццё,—з патосам закончыў Штабны.

Распіліўшы грудзіну—бліскучы, мокры праціснуўся да стала гадоў пад сорок мужчына. Вылазаў з натоўпу крысы кажуха, яшчэ больш расхрыстаў грудзіну і павярнуўся на хату.

— Я, можна сказаць, прашу даць слова! Штабны тут нам казаў, але мы нічога не зразумелі. Даваса гэтага я ня знаю, але знаю, што калі, можна сказаць, суцэльная колектывізацыя і ўсе кругом ужо ўступілі, то і нам марудзіць нечага. Муравільле абагулілася ўжо даўно, а нам як-бы і ня трэба. Я, можна сказаць, знаю, гэта як у шахтах усё роўна—раз ты думаеш што рабіць, дык каб снасьць была пад рукамі. Трэба будзе араць, засяваць, а мы ня ведаем нават чаго і колькі ў нас будзе—гэта старшыня сказаў верна. І нечага нам пад кулацкую дудку скакаць, раз пачынаць, дык пачынаць, а за-

рабляць і ў калякціве можна будзе і адзін аднаму памагаць будам. От як я думаю.

— І праўда.

— А па-мойму пачакаць трэба.

У спрэчках, у гутарках—яшчэ знаходзіліся запытанні. У кожнага быў свой рупесак, і хацелася, каб як след яму расказалі.

— А як мне, калі мой муж у шахтах, і я ня знаю, што рабіць?—пытаецца кабеціна.

— А ці прымаюць зусім старых,—хоча даведацца дзядок.

— А ці добра будзе ў колектыве жыць?

— Які трэба пай?

— Што зразу трэба абагульваць?

— Ці можна падацца ў іншы колгас?

— Скажы, як ты нам старшыня, онь у мяне хата зусім развалілася, то як-жа я пастаўлю новую, калі ў мяне ў колекціве нават каня ня будзе?

— Раз у колекціве, значыць разам вывезем і паставім,—адказвае сусед.

Зноў спрэчкі. Зноў з усіх куткоў—і адтуль, з-пад газоўкі, і з вуліцы—галасы. Марочыцца, сіпіць ад духаты лямпа. Дым, пот, кажухі, шапкі, гамонка, мокрыя бліскучыя твары.

— Дык як, мужчыны, хто яшчэ хоча гаварыць?

— Пачакаць трэба.

— Не чакаць, а зразу пачынаць.

— Каб гэта лепш у Антонаўку.

— Правільна. У Антонаўку: нам зручней тады. Нас тут шмат такіх, і мы даўно надумалі туды падацца.

— І тут астанешся.

— Дык якая прапанова? У мяне ёсьць—арганізаваць колектыў, выбраць брыгаду, каб заўтра пачаць і стайні рабіць.

— Галасуй!

— Чаго тут—і галасаваць нечага. Ты там, як старшыня, сьпіскі пад рукамі маеш—ет і чытай кожнага пачарзе, няхай зразу і кажа, што ў яго абавульваць можна.

— І то верна.

— Сьпіскі сьпіскамі, а прагаласаваць трэба, так яно вярней будзе.

Прагаласавалі.

Гамонка змоўкла. Старшыня ўзяўся за сьпіскі. З вуліцы—яшчэ шчыльней папрыліпал да шыб.

III

Бухарына-Пролетарская комуна нарадзілася ў 1918 годзе. Нарадзілася тады, калі гэта была яшчэ зусім новая, нікому нячуваная форма жыцьця. Ня дзіва, што было страшна, што цяжка было пачынаць. Трэ' было адчайвацца, трэ' было нахамі ня спаць—думаць, сварыцца з бацькамі, з мацярамі, з жонкамі і ўсё-такі—адчаяцца, надумаць. Камунарка Балотнічыха сама расказвае, як першыя часы яна месяцаў два ня жыла з мужам, бо ён

паступіў у комуну. Як гэта падумаць—трэба было ўсё аддаваць, усяго цурацца і ісьці невядома як жыць. А як часам няўдача, а як усё разбэсьціцца, прападзе—што-ж тады, як на сьвет вочы паказаць, як паказацца ў людзі?

— І сьмешна цяпер успамінаць,—кажа яна,—проста хоць разлуку было бяры. Колькі я яго ўгаварвала, колькі прасіла—і гразіла, і плакала—нічога не памагае: пайду, кажа. А мы вёрст тры адсюль жылі, дык ён робіць-робіць тут цэлы дзень, а нанач дахаты варочаецца, бо што-ж, тут і начаваць ня было дзе. Дык я ўжо і спаць разам не хачу, а самой так і шчыміць сэрца—і шкода яго і хочацца паставіць на сваём. Пасьля—яму-б трэ́ было пай сюды даваць—дык мы нават падзяліліся, ды ён усё сваё сюды і перавёз. А мне ўжо і самой хочацца, але неяк страшна. Думаеш—ашукаюць цябе, ачмуцяць, а тады хоць у сьвет з торбаю ідзі. І доўга я так у разлучніцах жыла, а тады ўжо неяк падалася ды пераехала да яго... Але пакугвалі—нават вядра ў хаце ня было, ніто каб чаго...

Вось так народжвалася комунa.

І такіх комунараў было сем чалавек.

Бачылі гора, пакуту, нястачу.

Цярпелі паклёпы, пасьмешышчы, пагарду.

Усё перажылі, як перажылі і пана.

А пана перажылі так:

У Царковішчах таемна была рэволюцыйная арганізацыя. Шахцёраў, сезоннікаў шмат у

Магілеўшчыне—прыжджалі яны з работы і, разам з мазалямі, з чарнатою, з потам, з чарнільнымі плямамі пад вачыма прывозілі новыя рэвалюцыйныя ідэі. Паволі, паціху іх расьсявалі сярод сялянства, распальвалі тую нянавісьць да сваіх рабаўнікоў, што гадамі таілася ў нутры, і, калі прышла першая вестка пра рэвалюцыю, злосьць, агіда выбухнула наверх. Ночы, узброіўшыся стрэльбамі, вілкамі, сахарамі, сабраліся і навалаю рушыліся на маёнтак. Днём яшчэ парабак наказаў, што да пана маюць зьехацца другія, каб вырашыць, каб параіцца, што рабіць, бо ў паноў ужо даўно было чорнае працуваньне. Зьехаліся. Сяляне іх прыцікавалі, лежачы на шляху ў канавах, і, калі тыя ў пакоях ужо падымалі шыпучыя шклянкі—уварваліся і перавязалі ўсіх. Адзін пробаваў уцячы, але не ўдалося, бо нечая куля дагнала і прымусіла пачакаць. «Свайму» таксама не пашчасьлівіла—нехта нечым таркануў у жывот.

Пасьля іх засадзілі ў парожную лазню і паставілі варту. Вартаваць вызвалася Альжбета—баявая, хвацкая дзяўчына. Захацелася ёй на золку папробаваць руку—ціха, каб ніхто ня чуў, шагнула пану:

— Смалі!

Вытарашчыў пан вочы. Не даверыў.

— Смалі пакуль ня бачыць ніхто, бо будзе позна!

Паволі хіснуўся ў бок, азірнуўся пару разоў, а тады трушком пад шлях пусьціўся. Падняла Альжбета руку, злажылася—покнуў у раныцы наган, а пан неяк нязграбна, нехаця зваліўся пад куст.

От так і перажылі пана.

І кожны раз, як пра яго ўспомняць, то ўспамінаюць і Альжбету.

— От была—нават рука не скаланулася.

Шмат романтикі перажылі—рэволюцыйнага, бунтоўнага запалу. З гэтага запалу і вырасла ў 1918 Бухарына-Пролетарская комуна. Расла паволі, ішла ўпартую, цвёрдаю ступою, зубамі, нэрвамі брала кожны дзень. Жарты сказаць—«нават вядра ў хаце ня было». Значыць—трэба было пачынаць з вядра, горш таго—з магілеўскіх раскошных лапцей па калені.

Былі і маладушныя. Штодня нылі і другім сэрца пераядалі. А кулакі радаваліся тады і адзін да аднаго ў госьці з самагонам хадзілі.

Комунараўцы не паддаліся.

На шасьцярых конях, як яны кажуць, выехалі. На шасьцярых—бо было шэсьцера на ўсю комуна.

Пасьля пакрысе пачалі прыплываць новыя комунары. Буйнець, расьці гаспадарка пачала. Паналаджвалі сякія-такія панскія машыны. Сваіх крыху падбавілі. Купілі рухавік—панскі бровар на млын перарабілі. Набылі трактар. паўскладаную малатарню. Жняваркі, касаркі па полі пусьцілі.

Прапаў страх некалішні ў сялян—далучаліся да
комуны і зусім не баяліся свайго «на людзі» ад-
даваць. У 1927 комуна ўжо мела 21 сям'ю, магла-б
мець і больш, але ня пушчала нястача зямлі. За-
летась гэтае пытаньне вырашылася—72 прымеж-
ныя гаспадаркі далучыліся з усім сваім скарбам і
з зямлёю. Сёлета да комуны дапушчаюцца два
сельсаветы і ўтвараюць Бухарына-Пролетарскі
колгас.

IV

Бухарына-Пролетарскай комуне, як кажуць, не
пашанцавала. Клясавае змаганьне, кулацкая няна-
вісьць да новых форм селавога жыцьця не магла
астацца няпрыкметнаю. З ціхіх, «бяскрыўдных»
паклёпаў, з агіднае хлусьні і цкаваньня яна пера-
ходзіць у сваю пасьядоўнасьць і прымае больш
вострыя, больш выразныя формы. Кулацтва скары-
стоўвае ўсе франты на тое, каб як мага больш на-
шкодзіць таму храстку, што адбірае ў яго сок.

Комуна палілі два разы: у 1928 і ў 1929 годзе.

Першы раз гэта абышлося толькі адным стогам
саломы.

Гэтую няўдачную спробу кулакі паправілі роўна
праз год. Прыдумалі ўсё складана, арганізавана.
Трэба было зрабіць эфэкт. Трэба было, каб ад усяе
комуны астаўся толькі попел.

Ноччу, ужо пад раніцу ўспыхнуў аганёк пад ад-
рынаю. Успыхнулі і пад другімі будынкамі: пад

гумнамі, пад хлявамі, пад стайнямі. Гайсанула, паласнулася полымя. Залілася агнём уся комунa.

— Гэта шчасьце яшчэ, што нашы мужчыны позна варочаліся недзе са сходу, ато ад нас не асталася-б і сьледу.

А мужчыны нарваліся ўпору. Варта было на хвілінку спазьніцца, як загарэліся-б усе будынкi, бо кулацкая авантура была прыдуманa вельмі хітра. Пад усе будынкi загадзя былі пападложваны адмысловыя кнаты. Лёгка скручанае перавясла—густа ўтыканае запалкамі. Калі падпаліць за канец, дык запалкі ў перавясьле паступова загараліся і даходзілі да кулька, а гэты кулёк быў падложаны або да газай аблітай сьцяны, або ў сярэдзіну да збожжа ці сена. У мітусьні, у вэрлаху, бегаючы, комунары і натрапілі на гэтыя перавяслы. Вось-вось яны ўжо дагаралі да кулькоў. Загадзя, зусім выпадкова ўдалося выратаваць комуну, але ўсё-ж згарэла напакаванае збожжам вялікае гумно і стайня. З стайні таксама ўдалося павыпушчаць коні.

Злачынцамі аказаліся суседнія кулакі і даўнейшыя бандыты. Было заарыштавана сем чалавек, з іх адзін бывалешні комунар. Некалі ён быў пралез у комуну, каб шкодзіць у ёй з нутра, каб паступова, паціху яе развальваць. Гэта яму ня ўдалося, бо ў 1927 комунары разгадалі «новага чалавека» і выключылі. У яго асталася адна магчымасьць—перавярнуць комуну ў попел.

Гэтыя два пажары далі комуне каля 20 тысяч рублёў страты. Але комунары духам ня ўпалі. Змаганьне яшчэ горш загартавала іх. Работаю, упартасьцю яны бяруць кожную цалю свайго жыцця.

— Цяпер мяне ня зманіш. Як некалі было страшна цурацца ўсяго ды ісьці ў комуну, дык цяпер яшчэ горш страшна падумаць, каб гэта даялося зноў жыць адным,—кажа тая самая цётка Балотнічыха.—Гуртам, от гэта куды лепш. І спарней шмат. Ад нас пажары колькі ўзялі, ды і то мы ня горш жывем за другіх. І харчоў нам хапае, і радзію паслухаць можна, ды і гаспадарка наша ўсюды відна. Зірнеш на нашу карову, дык адразу пазнаць, што не селавая, ці праедзеш на кані, то зразу відно, што з комуны. Адно дрэнна, што ў нас цяпер непарадкаў шмат стала, ад таго куды пагоршала і комуна.

Комуна, канешне, мае дасягненьні, канешне, мае ўплыў на вакалічнае сялянства, але ня шкодзіць пагаманіць пра гэтыя «шмат непарадкаў», каб і другім паказаць, як лёгка ўтварыць імі адмоўны эфэкт.

Тут можна сказаць, пра гаспадароў, пра гаспадарскае вока і пра іншыя акалічнасьці.

V

У спадчыну комуне астаўся кавалак панскага маёнтку. Асяродак. Парк, сады, будынкі, азлоба.

Калі прайсьці па гэтым парку цяпер—роўным квадрацікам абвядуць наўкола ясеневыя стромыя

алеі. Па дарозе пападуцца жывыя альтанкі, нейкія замежныя хвойныя дрэвы, нейкія нізкія густыя кусты. Дрэвы, алейкі, зноў дрэвы—сымэтрычныя і параскіданыя абыяк. Наабапал нізкія, купчастыя сады. Думаеш: хораша, на яго страх, было пазасаджвана. Гэта-ж улетку які адпачынак можна наладжваць. Такога месца не знайсці і ў Менску.

Гэтая культура гадавалася вякамі.

Цяпер яна запушчана, не агледжана. Ідучы сустракацьмуцца пянькі—даўнейшыя і сьвежыя. Валацьмецца ламачча, гальлё, а старая ліпа рашчапілася на дзеве палавіны, і адна, абваліўшыся, паўгінала, пакрэмсала суседнія, больш маладыя, зграбныя расьліны. Між хвойных замежных дрэў панавыбгаў нейкі парасьнік. Тут можна спаткаць і вішаньнік, і алешнік і стусінаваты бярэзьнік. Збоку можна напаткаць саджалку. На ёй па баках пачынае прымайстроўвацца лаза. Далей, мабыць, стаяў нейкі будынак—ляжацьмуць узгоркі размытае цэгля, а між іх паабвальваныя норы сутарэньня. Урэшце стаіць саламяная будачка, а за будачкаю—зноў між парасьніку—відзен і галоўны комунарскі будынак. З аднаго канца ён двухпавярховы. На першым паверсе ў кутку месціцца адна сям'я. Другія пакоі пустуюць. Наверсе канцылярыя.

У парк упіраецца вялікі ганак—вэранда. Слупы накасіліся, пабутлелі. Гнілыя дошкі паправальваліся. У дзіркі зьмятаецца сьмецьце. Прыходзяць

каровы, пярэднімі нагамі становяцца на ганак і п'юць пойла. Так заведзена ў комунараў: кожнаму падзелена карова, каб аддаваў ёй свае сытыя памы. Карова ведае свайго прымацованага — ідзе проста на ганак; топчацца, прабівае капытамі яшчэ большыя дзіркі, брудзіць і ідзе ў хлеў. Адтаго каля дому нячыста, валяецца смецьце і нясе смурод.

На дварэ былі некалі газоны, кветкі. Яны ня толькі не даглядаліся, а і зьнішчыліся парадкам новае будоўлі. У комуне няма пэўнага вызначанага пляну забудоўкі, а таму спатрэбілася паставіць коопэратыў,—ну і паставілі яго сярод двара. І вылупілася маленькая, нягеглая хацінка, як бяльмо па воку. Гэтак і з другімі жыльлёвымі будынкамі: яны ставяцца абы-дзе, дзе ёсьць месца і гэтым псуюць правільнасьць комунарскае сядзібы.

Комунары ня ўмеюць яшчэ як сьлед шанаваць і машын. Хай не машына—хай старызна. Усё-адно ёй павінна быць месца, яе трэба прыладзіць. А то, каля коопэратыву—каля таго самага коопэратыву, што вылупіўся «бяльмом на воку»—у сьнег паўправалі аднаконкі-плугі. Пад варывенькаю да сьцяны—як жывыя ад холаду—папрытульваліся нейкія махавікі, шасьцярні, прэнты, драпачы. Каля клеці пазеальваліся ў кучу, паабрасталі сьнегам плугі параконкі-ардынаркі і з дубальтовымі лемяхамі. Калёсікі паблыталіся паасобку. Прыгледзеўшыся, тут можна пазнаць і барабан ад арфы, а наперадзе скарчанеўшы стаяць дзьве сеялкі.

— Гэта мы клець перасыпалі,—наперад апраўдваецца старшыня,—тады павыносілі былі, а далей неяк і не давялося ўпарадкаваць... А сеялкі, дык яны ў нас так сабе, бо мы сеем рукамі.

Гэтым старшыня, канешне, не апраўдаўся, а прызнаньне пра сеялкі зусім падвяло яго. Па-першае—злачынна, што калі нават ёсьць і машыны, а сеецца ўручную, а па-другое—хоць машына і ня служыць, а даглядаць яе трэба.

Зрабіўшы сваё прызнаньне, старшыня спакойна накіраваўся да канцылярыі. Па вытаптаным двары грузна затопалі яго боты і раскідалі ад сонца бляск.

VI

Левы бок галоўнага будынку аднапавярховы. У ім месціцца дзьве школы і клюб. Клюб павінен быць месцам здаровага адпачынку комунараў. Але да гэтага часу ён ня прыладжаны. Няма сапраўды таго прытулку, які ўцягнуў-бы сюды кожнага, бо нават і радыё, пра якое казалі Балотнічыха, стаіць ня ў клюбе, а ў трактарыста. Ён бо самы спраўны мэханік, ну няхай у яго і стаіць. А хто пойдзе ў чужую хату дакучаць людзям? Ну і слухае радыё больш за ўсё адзін трактарыст, а калі пачуе што цікавае—назаўтра раскажа. Няма і газет. Некалькі штук ляжаць за шклом у шафцы, але яны ня чытаюцца, бо хто пойдзе нудзіцца ў клюб. Тое самае і з кнігамі. Некалькі лічаных штук ляжыць іх у той-жа шафцы. Хатніка Штабнога і ня турбуе ніхто, бо ўсё адно ведаюць, што нічога не старога няма.

На дзень у клубе лавы паскіданы ў куток. Ля сьцяны куча дошак. У другім кутку некалькі кало-
дак, і яны падставяцца пад дошкі тады, калі будзе
спэтакль.

У канцы сцэна. Па суботах на гэтай сцэне і ад-
бываюцца спэтаклі. Але адтаго, што новых п'ес
няма, а ўсе яны старыя і шмат разоў глядзеліся,
то можна будзе паказаць якую-небудзь хоць не-
плямяжанькую, але кароценькую, і тады адчыніць
танцы. А танцы—самае галоўнае. Іначай моладзь
і ў клуб ня пойдзе. А то знойдзецца зух гарманіст,
расьцягне гармонік да адказу—і як тады ўтры-
мацца, каб не аддубасіць кадрылю. Гарманісту—
гонар і слава. Сядзіць ён, пакурвае, а тады па-
дыдзе дзяўчынка і папросіць—ласкава, канешне,
папросіць—каб сыграў вальс. Яшчэ мудрэй рась-
цягнуцца мяхі—заліваецца галасамі, гаруе ад падэ-
шваў вечарынкавых клуб.

Ля сцэны стаіць рояль. Бадай кожны комунар
ад 8 да 20 год умее іграць. Стогне рояль, немым
голосам надрываецца цэлы дзень. Пазьдзіранымі
косткамі клявішы выглядаюць як шчарбатыя зубы.
І кожны клявіш свой нораў мае: той ня ўгінаецца,
той не адгінаецца, а таго бі ці ня бі, ўсёроўна
нічога ня чутно будзе.

Самы галоўны музыкант цэлы вечар нацыбучвае
вальс, тустэп і польку. Калі ўдарыць ахвота—рэ-
пэртуар пашырыцца. Можна будзе сыграць яшчэ
«Хіляйля-хіляйлём».

— У нас дзэве былі. Адну ўжо кончылі, а гэта
от другую даігрываем,—хваліцца музыка.

Самы галоўны канчае, а садзіцца другі і пачынае
зноў з таго самага толькі з меншым умельствам.

От так і працуе клуб. А загадчык Штабы—
сухарлявы, доўгі, як стусіна, хлапец—спрачаецца
з настаўніцтвам, расказвае, што ён цывік усяе ко-
лектывізацыі, што без яго нічога нідзе ня робіцца,
і яму некалі зірнуць на работу.

VII

З новым чалавекам хочацца пагаварыць. Сабра-
ліся комунары і комунаркі ў хату. Вымаюць ма-
хорку, круцяць цыгаркі тоўстымі задранцьвелымі
пальцамі, і, як кропелькі махрыцы перасыпаюцца
з аднае паперкі ў другую, перасыпаюцца, абмень-
ваюцца і думкі.

— Кіраўніцтва ў нас дрэннае, безгаспадарчасьць
заядае,—кажа стары комунар Захар.

— Вельмі ўжо ў нас цяпер неяк непалюдзку ўсё
пашло,—дадае кабеціна.

— Што-ж ты хочаш людзкага, калі ад галавы
гэта ідзе. Што называецца селі мы цяпер на седала
з сваім саветам. Ніводнага комуніста ў савеце
няма, а старшыня чорт ведае якую політыку гне.

Падумаўшы, глыбока зацягнуўшыся дымком,
Пракоп скардзіцца далей.

— Ашукаліся мы цяпер з сваім саветам. Ні ра-
боты, ні кіраўніцтва, так толькі, каб дзень адту-

паць. А комуністаў мала—восем чалавек з кандыдатамі на ўвесь новы колгас, дый тыя ўсе занятыя. А тут вот і ідзе суматоха. Кулацкую лінію гне старшыня—гэта я скажу проста. Увесь час супроць колектывізацыі быў. Яму хочацца, каб гэта маленькаю кучкаю так сабрацца дый чухаць нараўцо, а там хоць трава не расьці. Вот табе і музыка. І ў гаспадарцы тое самае—нідзе гаспадарчага вока няма. Жарты сказаць—каб з першага месца ды на пятым апыніцца. Гэта што вельмі няма часу цяпер—усе занятыя на сёлах. Даводзіцца перавыбараў чакаць, а так—даўно ўжо што зрабілі-б.

У гэтым вялікая праўда. Папралазілі ў комуны кулакі, каб шкодзіць. Комунары праганялі іх. А гэта ў самай галаве небясьпека засела. Толькі цяпер адчулі комунары, якую вялікую ролю іграе кіраўніцтва. А старшыня, Падабед Сафрон, або вельмі замаскаваны і хітры шкоднік, або зусім няздольны кіраўнік. Наўрад ці правільным будзе другое. Ідэя адмежаванасьці, ідэя вузкае нажывы за лік дзяржавы—зусім знаёмая ідэя кулацкіх комун, і ці ня імкнуўся да гэтага і Падабед? Стоячы на чале комуны, ён змагаўся супроць колектывізацыі, а калі перамаглі яго—астаўся ў бачку, у справе колектывізацыі ніякага ўдзелу ня прыняў і на гаспадарку плюнуў. Няхай, моў, глядзяць, якое дабро тут. Млын, той самы млын, што з бровара перарабілі, каторая пара стаць, бо нешта маленькае ў ім сапсавалася, ніякіх запасных частак няма.

Млыні стаў, а на комуну што дня трэба дзесяткі і сотні пудоў мліва. Трэба карміць свіней, жы-вёлу. Трэба харчавацца самім. А там—не хапае нейкае маленькае штучкі—хоць вязі куды-небудзь за дзесяткі вёрст малоць.

— А яшчэ і малацьба гэтая ідзе. Цеперся пара было памалаціць, аж брыдка. Дый малацьба тая—няхай-бы хоць адзін хто з савету прышоў ды паглядзеў, дык іх і духу няма. Няўпраўкі ўсё. От так і скацілася на гэтае пятае месца.

Сумленным комунарам, якія змаглі некалі «ўсё аддаць, усяго сцурацца і ісьці невядома як жыць»—шкода комуны. Кожны непарадак, што здарыўся не па неабходнасці, а па неахайнасці, чапае іх за нутро. Ня дзіва, што так прагна чакаюць яны перавыбараў.

Люты месяц. Бухарына-Пролетарская, яшчэ не памалаціла свайго збожжа. Раніцою даецца нарад на малацьбу. У гумне пазьбіраліся—старыкі, сярэднія, маладзіцы. Парасчынялі вароты, пападкідалі снапы, прырыхтаваліся—чакаюць трактара. Чакае яго і высозная на таку малатарня. Сядзяць, стаяць, каласкі перабіраюць, а трактара няма. Гутаркаю заняліся—мужчыны сёе-тое ўспамінаюць з грамадзянскае вайны, старэйшыя—з царскае, здарэньне якое прыставяць. Кабеты—у сваю чаргу—гуртком на снапах паўсядаўшыся, гаворку находзяць. І гаварыць надакучыла, і мароз за пальцы цісьне, а трактара няма. Так ужо і нудзіць пачалі-б, каб не Кандрат. Але той нашоў забаўку. Тупаючы каля

заперы на мыш неяк натрапіў. Падседзеў, злавіў рукавіцаю за хвосьцік і давай да жанчын з ёю пацыкацца. Піск, крык на ўсё гумно. Умяшаліся мужчыны—за крысы лавіць пачалі, як тыя ўцякаць зьбіраліся. Выпала недзе мыш, згубілася, а трактара ўсё няма. А ўжо і гадзіннік так на другую налазіць.

— Што за чорт, пайду пагляджу хіба,—кажа барадаты Захар.

— Але, схадзі хіба, што ён там бавіцца.

А з трактарам тое самае што і з млынам. Распазіў яго трактарыст, вывез з гаражыка на двор і чуе: лапаціць вельмі нешта, перабоі, як ён кажа, вялікія. Але мала што перабоі—і чалавек бывае закашляецца, але-ж гэта пройдзе і нічога—здароў чалавек. Толькі трактар аказаўся нездаровым. І сам трактарыст добра ведаў, што даўно згаблявалася нейкая там шайбіна ўнізе і што даўно пахрпвала машына. Ведаў, што трэба новая шайба, але таму, што ня збіраўся век векаваць у колгасе, дык і не клапаціўся пра новую.

І вось толькі цяпер, калі ўжо трактар пачаў ірваць нутро—машыніст суняў яго каля сьвірна.

— Ні пайдзёць, правіць трэба,—заявіў ён і зьлез папраўляць.

Расшрубаваў, паразьбіраў усё і пальцамі пакалулаў шайбу.

— Наліваць трэба, а тут і волава няма.

Доўга корпаўся пад нізом трактарыст, на сьпіну лажыўся, пальцамі, малатком стукаў, паўдня пага-

раваў, а ў гумне, чакаючы яго, лавіў мышы чала-
век 20 нарад малацьбітоў. Дзень прападаў дарам,
а ніхто нават і не наказваў тым, каб варочаліся да-
хаты, і ня даў другога нараду.

Трактарыст усё спадзяваўся наладзіць. Урэшце,
у дзеве гадзіны дня падняўся, пачухаў патыліцу
і гукнуў да старшыні, што крочыў па дварэ

— Малаціць сёньні ня будзем. Трактару рамонт
нады!

— Ня будзем, ды і ня нудзем,—пераказаў стар-
шыня і паволі пакрочыў у канцылярню. Таксама
грузна ступалі яго юхтовыя боты і па халявах
торкаў кажух.

Трактар адмовіўся малаціць. Трэба вялікі ра-
монт. Яшчэ летась з восені гэта відно было, а
гэта—пачыналася вясна, падыходзіла ворыва,
і толькі тады, як машына зусім адмовілася праца-
ваць—адумаліся, што трэба лячыць.

От так, пакрысе, памаленьку і змяняла комуна
першае месца на пятае. А Падабед Сафрон спакой-
на сядзіць у канцылярні і паволі перакідае галачкі
на лічэбніку, падлічваючы, колькі якому члену
яшчэ трэба ўнесці паю ў коопэрацыю—колькі
з якога трэба адлічыць.

VIII

Канешне, Пракоп казаў праўду. Колгасу 9.000 гек-
тараў—плойма работы—а ўсяго восем куністаў,
дый тыя ніколі ня стыкаюцца. Комсамольская ячэй-
ка слабая. Аздараўляючы ад кулацкае агітацыі

сёлы, некалі было зьвярнуць увагі на асяродак—на комуну. Адтаго і апала работа. Адтаго і паслаб-лі лейцы кіраўніцтва.

На сходзе ў Пушковае шмат было за тое, каб далучыцца да Антонаўскае комуну. Чаму да Антонаўскае? Бо там на многа лепш пастаўлена работа, бо на многа эфэктыўнейшая гаспадарка. От тут і паказаліся тыя «шмат непарадкаў», пра якія казалі Балотнічыя, а Бухарына-Пролетарская мела ўсе падставы, каб ня траціць свайго першага месца.

Едучы назад з Пушкова—сіверам сьцяўся мароз. Сані рыпяць па-ранішняму—глуха, коратка абрываючыся. У сёлах на попрадкі пазапальвалі агні.

— Здрава даводзіцца працаваць,—кажа Пракоп,—а наперадзе яшчэ колькі работы...

Так, работы яшчэ здрава.

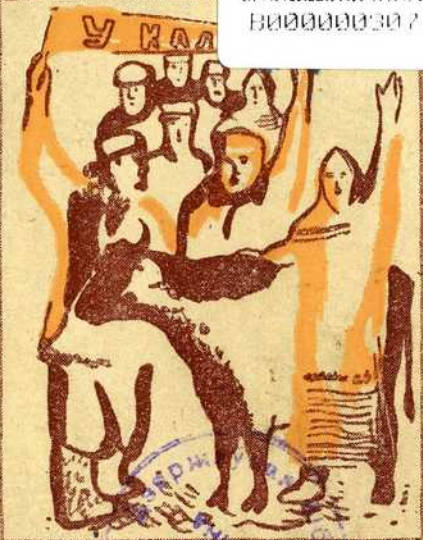
Люты—сакавік,
1930 г.

З Ъ М Е С Т

	<i>Стар.</i>
Па дарозе	3
Подох вясны	15
Крокі і дні	22
На грані	36
Па ручайнах	63

a

ЦАНА 45 КАП.

1964 г.

